

ROBERT DEGEN

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**GROMADZENIE ZASOBU W ARCHIWACH POLSKICH
W LATACH 1945–1989
PROBLEM BADAWCZY
I PRZEGLĄD PODSTAWOWEJ LITERATURY***

1. POJĘCIE

Wydawać by się mogło, że termin „gromadzenie” – powszechnie używany w polskiej archiwistyce – jest terminem o jednoznacznie określonym pojęciu i zakresie. Niestety, archiwistyka pretendująca w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat do miana samodzielnej nauki, posiadającej własny przedmiot, zakres i metody badawcze, nie dopracowała się – mimo wysiłków kilku pokoleń badaczy – własnej, powszechnie zrozumiałej i akceptowanej terminologii. Rozwijając się przez wieki, w wielu niezależnych od siebie ośrodkach, będąc uogólnieniem praktycznych umiejętności postępowania z aktami, siłą rzeczy była narażona na dylematy – także terminologiczne – wynikające z tego właśnie, wielostrumieniowego, procesu kształtowania naukowej odrębności.

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego stulecia pojawiło się w polskiej literaturze archiwalnej – niemal równocześnie

---

* Tekst ten – bez tak obszernie potraktowanej literatury – został przedstawiony na zebraniu naukowym Zakładu Archiwistyki UMK 16 grudnia 2003 r., jako projekt rozprawy habilitacyjnej. Po dyskusji, której odbicie można znaleźć w podsumowaniu tego artykułu, zakres planowanych badań został ograniczony do poznania rozwoju zasad kierujących kształtowaniem zasobu w archiwach polskich i ich recepcji w dziedzinie archiwalnej w możliwie szerokim kontekście.

– kilka stanowisk, których autorzy – nie odnosząc się do siebie wzajemnie – spróbowali określić znaczenie i zakres pojęciowy terminu „gromadzenie”.

Pierwszym z nich był pogląd Stanisławy Pańków, zawarty w przygotowanym przez nią popularnym podręczniku *Archiwa*, którego pierwsze wydanie ukazało się w 1969 roku¹. Autorka, charakteryzując zadania archiwów, umieściła gromadzenie obok zabezpieczenia zasobu (rozumianego jako jego przechowywanie), opracowania, udostępniania i prac naukowo-badawczych. Było ono dla niej tym zadaniem archiwum, które sprowadza się do stałego uzupełniania zasobu. Swoim zakresem obejmowało opiekę nad narastającym zasobem (udział w opracowaniu wykazów akt, opiekę nad składnicami, udzielanie zezwoleń na brakowanie) oraz prace scaleniowe (w przypadku stosunków międzynarodowych ekstradycje akt i rejestrację archiwaliów polskiego pochodzenia przechowywanych poza granicami kraju).

W podobnym duchu – przynajmniej częściowo – wypowiedział się trzy lata później Bohdan Ryszewski. Również dla niego gromadzenie było jednym z aspektów działania archiwów². Za Józefem Siemieńskim wymienił je w jednym szeregu z przechowywaniem akt, ich opracowaniem i udostępnianiem³. Szerzej jednak niż Stanisława Pańków widział zakres tej czynności. Także i on do gromadzenia zaliczał kwestie kształtowania zasobu archiwalnego (nadzór nad narastającym zasobem archiwalnym, selekcja i brakowanie). Oprócz nich jednak wśród problemów gromadzenia widział zagadnienie rozmieszczenia akt, na które składały się kwestie scalania archiwaliów, ich ekstradycji (jak S. Pańków) oraz teoretyczne i metodyczne aspekty interpretacji zasady pertynencji terytorialnej.

Inaczej na „gromadzenie” zasobu patrzyli autorzy haseł drugiego *Polskiego słownika archiwalnego*⁴. Mimo że uważali je za jedno z zadań archiwów, to jednak postrzegali je w sposób o wiele mniej skomplikowany. Gromadzenie sprowadzało się dla nich tylko do uzupełniania „państwowego zasobu archiwalnego lub zasobu danego archiwum przez dopływy i nabytki materiałów archiwalnych”.

Ostatnim stanowiskiem w sprawie znaczenia terminu „gromadzenie” i jego zakresu pojęciowego, które ukształtowało się w latach siedemdziesiątych XX wieku, był pogląd Czesława Biernata. W swoim podręczniku z 1977 roku, przedstawiając definicję archiwistyki, rozumianej jako dziedzina działalności ludzkiej – „archiwistyka (d)” – zaznaczył, że gromadze-

¹ S. Pańków, *Archiwa*, Warszawa 1969, s. 80; o zadaniach archiwów por. s. 80–87.

² B. Ryszewski, *Archiwistyka. Przedmiot, zakres, podział. (Studia nad problemem)*, Warszawa–Poznań 1972, s. 72–74.

³ Por. J. Siemieński, *Roztrząsania terminologiczne*, Archeion, t. 3, 1928, s. 12–13.

⁴ *Polski słownik archiwalny*, pod red. W. Maciejewskiej, Warszawa 1974, s. 35.

nie jest celem tak traktowanej archiwistyki na równi z opracowywaniem i udostępnianiem dokumentacji⁵. Jego zakres – podobnie jak Kazimierz Konarski w 1951 roku⁶ – widział stosunkowo szeroko. Zaliczał do niego problematykę kształtowania zasobu oraz jego zabezpieczenia i przechowywania.

Przyglądając się wszystkim czterem stanowiskom prezentowanym w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych w sprawie gromadzenia należy zauważyć, że dla wszystkich próbujących określić pojęcie tego terminu „gromadzenie” było zawsze jedną z kilku – trzech lub czterech – głównych funkcji archiwów.

Z zakresem tej funkcji było już inaczej. Właściwie każdy z badaczy miał na ten temat swoje zdanie, choć wszyscy – z wyjątkiem autorów terminu zawartego w *Polskim słowniku archiwalnym* – w zakresie gromadzenia włączali problematykę kształtowania narastającego zasobu archiwalnego (nadzór nad nim, selekcja i brakowanie). S. Pańków i B. Ryszewski wśród kwestii składających się na szczegółową problematykę gromadzenia widzieli – choć w różnym zakresie – zagadnienie rozmieszczenia zasobu i jasno artykułowali ten związek. C. Biernat natomiast – w przeciwieństwie do tej dwójki badaczy – nie wspominał wyraźnie o rozmieszczeniu jako o elemencie gromadzenia. Przyjmując jednak jego sposób definiowania terminu „archiwistyka (d)”, zakładający utworzenie pojęcia możliwie związłego, można założyć, że i on dostrzegał rozmieszczenie zasobu wśród problemów gromadzenia. Pisał, że przy „gromadzeniu dokumentacji równocześnie następuje jej zabezpieczenie” i że „gromadzenie dokumentacji jest równoznaczne z jej kształtowaniem, ponieważ nie odbywa się przypadkowo, a według określonych zasad”, stąd nie ma potrzeby wymieniania w definicji archiwistyki ani zabezpieczenia, ani kształtowania zasobu⁷. Rozwijając jego myśl można stwierdzić, że stojąc na gruncie zasad funkcjonujących w archiwistyce – przede wszystkim zasady pertynencji terytorialnej – nie można widzieć gromadzenia zasobu bez problematyki jego rozmieszczenia, gdyż celowo kształtowany zasób archiwalny nie powinien być gromadzony w przypadkowo wybranych archiwach.

⁵ C. Biernat, *Problemy archiwistyki współczesnej*, Warszawa 1977, s. 19–22.

⁶ Przedstawiając zadania archiwum jako składu archiwaliów, Konarski widział – jako jedną funkcję – gromadzenie, przechowywanie i zabezpieczanie akt, pochodzących: „z dopływów bieżących (akta ze składnic akt i urzędów), z rewindykatów (międzynarodowe spadkobranie archiwów), z wykonania postulatów organizacyjnych (sieć archiwalna), z akcji scalania akt, z darów oraz zakupów akt od prywatnych posiadaczy archiwaliów”. Oprócz tej funkcji wyróżniał również porządkowanie zgromadzonego zasobu i jego inwentaryzację, udostępnianie akt oraz – co ciekawe – odstępowanie akt na drodze ich ekstradycji, przemieszczenia w ramach zmieniającej się sieci archiwalnej i brakowanie, por.: K. Konarski, *Podstawowe zasady archiwistyki*, Archeion, t. 19–20, 1951, s. 98–99.

⁷ C. Biernat, dz. cyt., s. 22.

Podsumowując przedstawione powyżej poglądy, można zająć jednoznaczne stanowisko w sprawie pojmowania terminu „gromadzenie zasobu”. Nie ulega wątpliwości, że jest to jedna z czterech – obok przechowywania, opracowywania i udostępniania – podstawowych funkcji archiwów, która polega na uzupełnianiu zasobu o nowe materiały. Nie jest ono działaniem przypadkowym, a zachodzącym na ściśle określonych zasadach. Możliwe jest do prowadzenia dzięki właściwemu kształtowaniu narastającego zasobu i przestrzeganiu zasad kierujących jego rozmieszczeniem. Nie zawsze gromadzenie jest działaniem systematycznym – periodiczność uzupełniania zasobu archiwów historycznych o nowe materiały archiwalne jest w zasadzie możliwa tylko w ramach sieci archiwalnej⁸. Dlatego też czasem gromadzenie zasobu przez archiwa o charakterze historycznym powinno również oznaczać konieczność nabywania materiałów archiwalnych pozostających w rękach prywatnych czy wytworzonych i przechowywanych przez instytucje funkcjonujące poza określoną siecią archiwalną.

2. ZAKRES GROMADZENIA ZASOBU JAKO PROBLEM BADAWCZY

Konsekwencją takiego rozumienia gromadzenia zasobu archiwalnego jest konieczność zbadania zarówno mechanizmów kształtowania, jak i rozmieszczania zasobu, poznanie zasad sprawowania nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym, kryteriów i metod oceny wartości archiwaliów czy zasad brakowania dokumentacji o charakterze czasowym.

Traktując gromadzenie zasobu jako problem badawczy nie można jednak rozpatrywać go autonomicznie, w oderwaniu od innych zadań stawianych archiwom. Nigdy bowiem nie gromadzono dokumentów tylko po to, by je gromadzić, zawsze temu działaniu przyświecał jakiś cel. Nie ulega wątpliwości, że najczęściej sukcesywne zbieranie dokumentów i ich zabezpieczanie służyć miało łatwiejszemu administrowaniu zarządzanym terytorium. Mieczysław Rokosz, wskazując powody, dla których Sumerowie zdecydowali się gromadzić dokumenty w archiwach Lagasz, Ummy i Nippur stwierdza, że główną przyczyną ich chronienia była chęć legitymowania się prawami zawartymi w przechowywanych dokumentach i możliwość wykorzystania ich w przyszłości jako podstawy dla

⁸ Sieć archiwalna rozumiana jest tu jako rozmieszczenie na jakimś terytorium archiwów, które łączy wykonywanie wspólnych zadań, na przykład gromadzenia, przechowywania, opracowywania i udostępniania dokumentacji wytworzonej przez pokrewne instytucje – por. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 25–26; w ten sposób możemy mówić nie tylko o sieci archiwów państwowych, ale także wojskowych, Kościoła rzymskokatolickiego, instytucji nauki czy partii politycznych.

wprowadzania nowych praw. Przyczyny powstawania archiwów i gromadzenia akt w Egipcie faraonów jednoznacznie wiąże z koniecznością nadzorowania i administrowania życia państwa, a i geneza archiwum ateńskiego – zdaniem Rokosza – nie odbiega zanadto od tego wzorca⁹. Pojawiające się od XVI wieku duże archiwa w Szwecji, Austrii, Hiszpanii czy Francji, gromadzące akta wytworzone przez centralną administrację monarchii, pozwalały sprawnie administrować zarządzanym terytorium¹⁰. Również obecnie – choć dziś większą uwagę zwraca się na inny kontekst funkcjonowania archiwów¹¹ – gromadząc zasób są one wprzężone w działanie aparatu administracji terytorialnej.

W miarę wrastania archiwów w coraz bardziej złożoną rzeczywistość, gromadziły one akta z coraz to nowych powodów. Dla społeczności szlacheckiej dawnej Rzeczypospolitej księgi grodzkie i ziemskie były instrumentami wiary publicznej i umożliwiały odnotowywanie w nich zapisów o charakterze niespornym¹². I właśnie po to, aby w przyszłości można było na ich podstawie dochodzić praw do majątku, były one gromadzone i przechowywane we właściwy sposób¹³. Chęć wykorzystania w działalności publicznej gromadzonych dokumentów leżała u podstaw formowania znanych z XVI wieku archiwów politycznych, tworzonych przez dostojników funkcjonujących w maszynie administracyjnej dworu królewskiego ostatnich Jagiellonów¹⁴. Istotną nowość w postrzeganiu sensu gromadzenia archiwaliów przyniósł wiek XVIII. Była nią chęć pamiętania o przeszłości. Jej wpływ można wyraźnie dostrzec chociażby w polskiej

⁹ M. Rokosz, *Archiwa w państwach starożytnych*, Archeion, t. 53, 1970, s. 62–68.

¹⁰ Por. B. Ryszewski, dz. cyt., s. 16.

¹¹ Ciekawe spojrzenie na sens funkcjonowania współczesnych archiwów prezentuje Angelika Menne-Haritz w artykule *Dostęp do archiwaliów, czyli przeformułowanie archiwalnego paradygmatu*, Archeion, t. 104, 2002, s. 68–95.

¹² W ostatnim czasie problematykę tę podjęli w dwóch artykułach Waldemar Chorążyczewski i Krzysztof Syta, zob.: W. Chorążyczewski, K. Syta, *Ustawodawstwo archiwalne sejmów polskich od XV do połowy XVIII wieku. Zarys problemu*, [w:] *Archiwistyka i bibliotekoznawstwo. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu*, Warszawa 1997, s. 30–53, oraz tychże, *Stosunek szlachty polskiej w XV–XVIII w. do ksiąg sądów partykularnych w świetle ustaw sejmowych i sejmikowych*, *Miscellanea Historico-Archivistica*, t. 10, 1999, s. 3–26.

¹³ Podobne przyczyny gromadzenia akt dostrzec można już w starożytności. Wspominany Mieczysław Rokosz, pisząc o archiwum przy ateńskiej świątyni Metroon, dostrzeża pewną ewolucję przyczyn jego funkcjonowania i zbierania dokumentów. W połowie VII w. p.n.e. w demokracji ateńskiej pojawili się urzędnicy określani mianem *thespote-tów* (prawodawców). Ich rolą było przede wszystkim spisywanie zasad prawnych kierujących życiem ateńskiej społeczności. Jednak nie mniej ważnym ich zadaniem było również gromadzenie i przechowanie tych norm po to, aby w razie konieczności rozstrzygać dzięki nim sprawy sporne, por. M. Rokosz, dz. cyt., s. 68.

¹⁴ W. Chorążyczewski, *Prywatne archiwa polityczne w Polsce XVI wieku* (w druku).

rzeczywistości, w której Acta Tomiciana – polityczne informatorium przełomu XVI i XVII wieku – odkryto jako zabytek przeszłości i często niemal od zera tworzone archiwa prywatne, jak chociażby archiwum krajeńskich Komierowskich¹⁵. We Francji przełomu XVIII i XIX wieku przejawem chęci pamiętania było powołanie w Paryżu Archives Nationales¹⁶. Wprawdzie utworzono je jako składnicę dla bieżącej dokumentacji Zgromadzenia Narodowego, ale bardzo szybko postawiono przed nim także inny cel: zgromadzenie i zabezpieczenie archiwaliów wytworzonych i pozostawionych bez opieki – z różnych przyczyn – przez francuską arystokrację. Publiczny dostęp do zasobu paryskiego archiwum narodowego i archiwów kształtującej się francuskiej sieci archiwalnej oraz rozwój nowożytnej humanistyki sprawiły, że archiwa o charakterze historycznym zaczęły od tego momentu powszechnie gromadzić akta po to, aby je przechować, opracować i udostępnić badaczom zajmującym się przede wszystkim poznaniem przeszłości. W XX wieku pojawił się kolejny czynnik, który w pewnych krajach – po 1945 roku także w Polsce – mógł wpływać na ten aspekt działalności archiwów. Jak się wydaje, czynnik ten po raz pierwszy wyraźnie uwidocznił się w Związku Radzieckim lat trzydziestych ubiegłego wieku. Funkcjonujące tam archiwa, *de facto* także ich zasób, zostały uznane za narzędzie walki politycznej¹⁷, stąd materiały archiwalne nie mogły być gromadzone w sposób przypadkowy, ale tylko taki, który miał ułatwiać prowadzenie i wygranie tej walki¹⁸.

Powyższe uwagi przekonują przede wszystkim do tego, aby na gromadzenie zasobu archiwalnego w Polsce patrzeć nie tylko przez pryzmat pojęcia nadanego mu w archiwistyce, ale starać się go widzieć w kontekście wszystkich funkcji archiwów, dla których mechanizm gromadzenia

¹⁵ Tenże, *Archiwa i pamięć*, w niniejszym tomie; także zob. W. Chorążyczewski, S. Roszak, *Pamięć Domu Komierowskich. Studium z dziejów rodu szlacheckiego w XVIII wieku*, Toruń 2002.

¹⁶ T. Manteuffel, *Organizacja archiwów francuskich*, Archeion, t. 2, 1927, s. 99–100.

¹⁷ Por. Z. Chmielewski, *Archiwistyka radziecka między rewolucją a wojną 1917–1941*, Szczeciński Informator Archiwalny, 2003, nr 17, s. 68 i n., a w odniesieniu do Ukraińskiej SRR – *Нариси історії архівної справи в Україні*, pod red. I. Матяш, К. Климової, Київ 2002, s. 380–390.

¹⁸ Dostrzeżenie politycznych czynników jako przyczyn gromadzenia zasobu przez nowożytne archiwa jest w dużej mierze hipotezą badawczą, której rozstrzygnięcia autor nie podejmuje się w niniejszym opracowaniu. Nie ulega jednak wątpliwości, że problem takiego wpływu na działalność archiwów jest interesującym przedmiotem badań, możliwe, że nie ograniczającym się tylko do XX wieku i krajów, w których władzę sprawowali komuniści, a prawdziwym dla czasów wcześniejszych – przeciw chęć „politycznego” wykorzystania akt leżała u podstaw formowania archiwów politycznych polskiej szlachty (por. wyżej w tekście) czy wszystkich państw zarządzanych przez reżimy totalitarne. Na pewno jednak kwestia ta powinna zostać rozstrzygnięta w trakcie monograficznych badań nad mechanizmami gromadzenia zasobu.

zasobu archiwalnego jest podstawą opartą na zasadach kształtowania i rozmieszczenia. Spostrzeżenie to powinno determinować chronologicznie badania nad gromadzeniem zasobu w archiwach polskich – na przykład do okresu 1945–1989, w którym zadaniami archiwów były – obok gromadzenia – przechowywanie, opracowywanie i udostępnianie zasobu, a same archiwa funkcjonowały w państwie o określonym systemie politycznym, którego totalny charakter mógł wpływać również na cel działania i rzeczywistą pracę archiwów.

Kwestią dyskusyjną jest natomiast rozciągnięcie zakresu badań nad gromadzeniem archiwaliów na wszystkie sieci archiwów bądź ograniczenie ich do jednej wybranej – jak sieć archiwów państwowych, najbardziej rozwiniętej i narażonej na ingerencję czynników spoza dziedziny archiwalnej. Niewątpliwie przedstawienie mechanizmów gromadzenia zasobu we wszystkich archiwach polskich działających w latach 1945–1989 jest zadaniem bardziej pociągającym. Przede wszystkim umożliwia uchwycenie pewnego zjawiska kulturowego, którego efektem jest to, co obecnie określane jest narodowym zasobem archiwalnym, a więc czymś, co w świetle ustawy o narodowym zasobie archiwalnym ze względu na swoją wartość dla historii i kultury narodu ma szczególną wartość i ze względu na nią powinno być przechowywane wieczyście. Poza tym umożliwia uchwycenie ewentualnych podobieństw pomiędzy mechanizmami gromadzenia zasobu w mocno związanych z państwem archiwach państwowych, pozostających pod silnym wpływem dominującej siły politycznej w państwie archiwach PZPR, korzystających z pewnego parasola ochronnego archiwach sieci wojskowej, z pozoru niezależnych do wpływu czynników politycznych archiwach naukowych z Archiwum PAN na czele i pozostających nieco na uboczu politycznego życia PRL archiwach kościelnych. Swoją drogą również funkcjonowanie archiwów tych różnych sieci w silnie kontrolowanym organizmie państwowym jest nie lada interesującym zagadnieniem.

3. KWESTIONARIUSZ BADAWCZY

Poznanie gromadzenia zasobu archiwów polskich w latach 1945–1989 rozumianego jako pewne zjawisko kulturowe, które dzięki wypracowanym metodom kształtowania i rozmieszczenia zasobu archiwalnego, funkcjonując w pewnej określonej rzeczywistości prawnej i politycznej, prowadzi do ukształtowania części dziedzictwa narodowego, zmusza do określenia przynajmniej w przybliżeniu kwestionariusza badawczego.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że wyjściem dla rozważań nad gromadzeniem zasobu w polskich archiwach po II wojnie światowej musi

być określenie stanu, w jakim znalazły się wszystkie archiwa na terytorium naszego państwa w momencie zakończenia II wojny światowej. Nie chodzi tu tylko o stopień zniszczenia materiałów archiwalnych tworzących jeszcze w sierpniu 1939 roku zasoby polskich archiwów. Nie mniej istotne jest podsumowanie sposobów organizacji gromadzenia zasobu do wybuchu II wojny światowej oraz określenie stopnia rozwoju myśli archiwalnej kreującej mechanizmy kształtowania i rozmieszczenia zasobu przedwojennych archiwów. Wystarczającym argumentem przemawiającym za dokonaniem tego swoistego „bilansu otwarcia” jest fakt, że aż do 1951 roku archiwa polskie – przede wszystkim państwowe – działały na podstawie zasad rozwiniętych i stosowanych przed wojną. Poza tym, mimo iż wielu archiwistów polskich, którzy stanowili o życiu naukowym i organizacyjnym archiwów polskich przed 1939 rokiem – jak na przykład Józef Siemiński – nie przeżyło wojny, to jednak w dużej mierze rozwój polskiej archiwistyki i metod pracy właściwych dziedzinie archiwalnej miały swe oparcie w archiwistach wykształconych i czynnych zawodowo jeszcze przed II wojną światową. Przykłady Aleksego Bachulskiego, Kazimierza Konarskiego, Adama Stebelskiego, Witolda Suchodolskiego czy Adama Wolffa chyba wystarczająco o tym przekonują.

Pozostałe kwestie, które powinny wejść w skład badań nad gromadzeniem zasobu w archiwach polskich w latach 1945–1989, najwygodniej usystematyzować w sposób chronologiczny. Pierwszy powojenny okres – do połowy lat pięćdziesiątych – to czas organizacji sposobów gromadzenia zasobu w polskich archiwach i kładzenia podwalin pod system kształtowania i rozmieszczenia materiałów archiwalnych. Mimo iż stwierdzenie to odnosi się przede wszystkim do archiwów państwowych, trudno nie zakładać, że podobne zjawiska zachodziły także w innych sieciach archiwów. Oczywiście kwestią, która wymaga przedstawienia dla tego okresu, jest rzeczywiste odtworzenie przebiegu narastania zasobów archiwów polskich. W tym okresie w sposób naturalny sprowadzały się one przede wszystkim do prowadzonej na szeroką skalę akcji scalania zasobów archiwów rozproszonych w czasie wojny. Nie można pominąć charakterystycznej dla tego okresu rewindykacji materiałów archiwalnych, zabezpieczania dokumentacji pozostawionej przez administrację okupacyjną czy akt wytworzonych przez władze niemieckie i przejętych przez państwo polskie na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Bez wątpienia znaleźć się tu powinny także rozważania na temat włączenia do zasobów archiwów państwowych materiałów proveniencji prywatnej, które na własność państwa przeszły w wyniku realizacji dekretów o reformie rolnej i nacjonalizacji przemysłu. Dbając o pełny obraz gromadzenia zasobu w polskich archiwach w tym czasie, nie można zapomnieć o odtworzeniu procesu formowania sieci archiwów na terytorium naszego kraju i wszyst-

kich czynnikach, które miały wpływ na taki a nie inny ich kształt. Nie można zapomnieć o określeniu okoliczności powstania archiwów partyjnych – ze szczególnym uwzględnieniem archiwum zorganizowanego początkowo w ramach Wydziału Historii Partii KC PZPR i powołanego w 1953 roku Archiwum Polskiej Akademii Nauk oraz określenia ich stosunku do najbardziej rozbudowanej sieci archiwów państwowych. W sposób niekorzystny odbiłoby się także na obrazie gromadzenia zasobu archiwów polskich w pierwszym powojennym okresie zaniechanie odtworzenia ideologicznego kontekstu działań podejmowanych przez władze państwowe, partyjne i archiwalne w tym zakresie. Niepełny byłby obraz gromadzenia zasobu w pierwszych powojennych latach, gdyby zabrakło w nim również próby obiektywnego odtworzenia dyskusji nad kształtem dekretu o archiwach i przepisów wykonawczych do niego – nie ulega bowiem wątpliwości, że i archiwa miały zajmować określone miejsce w centralnie sterowanym systemie władzy i nauki socjalistycznej Polski.

Drugi okres w historii gromadzenia zasobu archiwów polskich – od połowy lat pięćdziesiątych po rok 1983, to – przynajmniej dla archiwów państwowych – czas realizacji założeń polityki gromadzenia zasobu, ustalonej w początku lat pięćdziesiątych. Stąd przynajmniej w odniesieniu do nich najistotniejszym zagadnieniem będzie odtworzenie wszystkich elementów systemu gromadzenia zasobu, scharakteryzowanie ich roli i rzeczywistego funkcjonowania. Nie będzie to możliwe bez przedstawienia dyskusji toczonej na łamach literatury naukowej nad zasadami, jakie powinny obowiązywać w kształtowaniu narastającego zasobu i normami, które powinny spełniać – bardzo ważne z punktu widzenia gromadzenia zasobu – archiwa zakładowe. Konieczna będzie odpowiedź na pytanie, czy o tym, co miało trafiać do archiwów państwowych, zawsze decydowały czynniki obiektywne, przede wszystkim w sposób naukowy formowane kryteria oceny materiałów archiwalnych, czy może inne względy? Czy na przebieg gromadzenia materiałów archiwalnych nie miały wpływu wydarzenia 1956, 1968, 1970 i 1976 roku? Nie można będzie pominąć rozważań nad interpretacją zasady pertynencji terytorialnej i konsekwencjami jej stosowania w określony sposób dla rozmieszczenia zasobu. Nie będzie można uniknąć również przedstawienia dalszego rozwoju sieci archiwów państwowych i czynników, które decydowały o tworzeniu czy likwidacji kolejnych placówek archiwalnych. Obowiązkowym zagadnieniem, do jakiego trzeba się odnieść, będą konsekwencje dla gromadzenia zasobu wynikające z postrzegania archiwów jako warsztatu pracy historyka czy ich roli w gospodarce narodowej. Osobnym zagadnieniem badawczym będzie oczywiście gromadzenie zasobu przez archiwa kościelne, wojskowe, partyjne oraz Archiwum PAN wraz z oddziałami, odtworze-

nie zmian w ich stosunkach z siecią administrowaną przez naczelnych dyrektorów archiwów państwowych w zakresie gromadzenia zasobu i odnalezienie ewentualnych wspólnych cech w funkcjonowaniu systemu gromadzenia. Ostatnim zadaniem badawczym wymagającym przeanalizowania dla pełnego poznania problematyki gromadzenia zasobu w latach 1954–1983 będzie odtworzenie wszechstronnego obrazu przygotowań i powstania ustawy o narodowym zasobie archiwalnym.

Problemem kluczowym dla ostatniego okresu w historii gromadzenia zasobu archiwów polskich po II wojnie światowej – od 1983 do 1989 roku – będą konsekwencje, które dla gromadzenia zasobu archiwalnego miała wprowadzona wtedy w życie ustawa o narodowym zasobie archiwalnym. Poza problemami koniecznymi do przeanalizowania, a występującymi również w poprzednim okresie – na przykład zmianami w systemie kształtowania narastającego zasobu, przeobrażeniami sieci archiwów czy wpływem czynników politycznych na gromadzenie zasobu – należałoby ustosunkować się do jeszcze jednej kwestii – na ile ustawa o narodowym zasobie archiwalnym była dostrzeżeniem wartości historycznej archiwaliów pozostających poza państwowym zasobem archiwalnym, a na ile próbą – jedną z ostatnich – centralizacji systemu gromadzenia w rękach państwowej służby archiwalnej.

4. PRZEGLĄD LITERATURY

W polskiej archiwistyce nie ma do tej pory monograficznego opracowania tak zarysowanego problemu badawczego. Nie można jednak powiedzieć, że przynajmniej niektóre zagadnienia ważne dla badań rozumianego w ten sposób gromadzenia zasobu w polskich archiwach nie mają syntetycznych opracowań. Jedyne jak do tej pory monograficzne ujęcie dziejów archiwów polskich pióra Andrzeja Tomczaka, które doczekało się dwóch wydań, mimo iż skupia się przede wszystkim na przedstawieniu instytucjonalnych losów archiwów, nie stroni od spostrzeżeń natury ogólnej, charakteryzując chociażby rozwój ustawodawstwa archiwalnego¹⁹. Rozwój polskiej myśli archiwalnej przedstawił ostatnio w obszernej monografii Zdzisław Chmielewski²⁰. Nieco wcześniej zagadnienie to – w odniesieniu do dorobku intelektualnego archiwistów okresu mię-

¹⁹ A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich*, cz. I: *Do wybuchu I wojny światowej*, Toruń 1974, cz. II: *Od wybuchu I wojny światowej do roku 1978*, Toruń 1980 oraz *Zarys dziejów archiwów polskich i ich współczesna organizacja* w: H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, dz. cyt., s. 170–534.

²⁰ Z. Chmielewski, *Polska myśl archiwalna w XIX i XX wieku*, Warszawa–Szczecin 1994.

dzywojennego – naszkicował Bohdan Ryszewski²¹. Dość szeroko w polskiej literaturze archiwalnej potraktowana została problematyka strat wojennych archiwów polskich – wystarczy wspomnieć wydane w połowie lat pięćdziesiątych *Straty archiwów i bibliotek warszawskich*²². Kwestie rewindykacji archiwaliów ze Związku Radzieckiego i Niemiec doczekały się dwóch monografii – Krystyny Wróbel-Lipowej i Władysława Stępnika, nie licząc drobniejszych prac przygotowanych wcześniej²³. Ostatnio przedstawienia losów polskich dóbr kultury na Wschodzie podjął się Dariusz Matelski²⁴. Dość szerokim zainteresowaniem badaczy w ostatnim czasie cieszyły się także kwestie rozwoju nauki i funkcjonowania jej w ramach kształtującego się systemu komunistycznego w Polsce, które z punktu widzenia w archiwach jednego z elementów infrastruktury polskiej humanistyki są dla szeroko zakrojonych badań nad gromadzeniem

²¹ B. Ryszewski, *O badaniach i dorobku archiwistyki polskiej okresu 1918–1939*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia, t. 19, 1984, s. 173–204.

²² *Straty archiwów i bibliotek warszawskich*, t. 1, pod red. A. Stebelskiego, Warszawa 1957; t. 2, pod red. K. Konarskiego, Warszawa 1956.

²³ K. Wróbel-Lipowa, *Rewindykacja archiwaliów polskich z ZSRR w latach 1945–1964*, Lublin 1982; W. Stępnik, *Misja Adama Stebelskiego. Rewindykacja archiwaliów polskich z Niemiec w latach 1945–1949*, Warszawa–Łódź 1989; nieco wbrew tytułowi problematyki tej dotyczy także praca Jadwigi Jankowskiej – por. J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej*, Archeion, t. 41, 1964, s. 55–76, gdzie autorka starała się szczegółowo przedstawić problematykę rewindykacji i ekstradycji akt z Polski po II wojnie światowej, oraz prace drobniejsze, mające niekiedy charakter źródłowy, zob. m.in.: A. Stebelski, *Czego archiwa żądają od Niemiec i Austrii*, Przegląd Historyczny, t. 36, 1946, s. 26–42; A. Rybarski, *Rewindykacja i zabezpieczenie archiwaliów w latach 1945–1947*, Kwartalnik Historyczny, R. 55, 1948, s. 34–39; P. Bańkowski, *Zwrot przez rząd kanadyjski zabytków kulturalnych*, Archeion, t. 31, 1959, s. 167–168; H. Altman, *Protokół o wzajemnym przekazaniu materiałów archiwalnych pomiędzy Polską Rzeczpospolitą Ludową i Niemiecką Republiką Demokratyczną*, Archeion, t. 35, 1961, s. 160–161; M. Antonów, *Wzajemne przekazanie archiwów przez Czechosłowacką Republikę Socjalistyczną i Polską Rzeczpospolitą Ludową*, Archeion, t. 40, 1964, s. 301–303; A. Dereń, *Archivalia śląskie rewindykowane z Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka, R. 18, 1963 (1964), nr 4, s. 532–534 oraz relacji prasowe, por. W. Kłyszewski, *Rewindykacja*, Odrodzenie, R. 2, 1945, nr 23, s. 5; A. K., *Jeszcze o rewindykacji mienia narodowego z Niemiec do Polski*, Rzeczpospolita, R. 4, 1947, nr 11, s. 3; *Rewindykowanie cennych rękopisów i książek*, Tygodnik Warszawski, R. 3, 1947, nr 28, s. 8; Jotka, *Zagadnienia rewindykacyjne (Stanowisko Min. Kult. i Szt.)*, Kurier Codzienny, R. 2, 1947, nr 55, s. 5; *akta archiwalne wracają do Polski*, Dziennik Ludowy, 1947, nr 178, s. 4; J. Dembowski, S. Fiszman, *Skarby kultury wracają do kraju*, Odrodzenie, R. 4, 1947, nr 29, s. 6.

²⁴ D. Matelski, *Losy polskich dóbr kultury w Rosji i ZSRR: próby restytucji: archiwa, księgozbiory, dzieła sztuki, pomniki*, Poznań 2003; tenże, *Problemy restytucji polskich dóbr kultury: od czasów nowożytnych do współczesnych: archiwa, księgozbiory, dzieła sztuki, pomniki*, Poznań 2003.

zasobu bardzo ważne²⁵. Niestety, funkcjonowanie archiwów w ramach systemu totalitarnego nie doczekało się jeszcze bardziej złożonych opracowań, choć warto wspomnieć o dwóch pracach o charakterze przyczynkowym. W pierwszej z nich Halina Robótka przedstawiła krótko polskie archiwa i archiwistykę w okresie stalinizacji, w drugiej zaś Czesław Biernat pokusił się o zwięzłą analizę recepcji w Polsce marksistowsko-leninowskiej teorii archiwalnej²⁶.

Obszerną grupę literatury, którą można wykorzystać przy badaniu szeroko zakrojonego problemu gromadzenia zasobu w polskich archiwach lat 1945–1989, stanowią teoretyczne i metodyczne publikacje archiwistyczne. Są to prace dotyczące kształtowania zasobu archiwalnego, publikacje szczegółowo omawiające problematykę nadzoru nad narastającym zasobem, kwestie selekcji i brakowania dokumentacji oraz rozmieszczenie materiałów archiwalnych, omawiające tę problematykę osobno dla archiwów państwowych, wojskowych, Kościoła rzymskokatolickiego, naukowych i partyjnych.

Bez wątpienia do tej pory najczęściej o teorii i metodyce gromadzenia archiwaliów pisano w kontekście działalności archiwów państwowych. Niemniej jednak problematyka ogólnie traktowanego kształtowania zasobu archiwalnego w Polsce nie doczekała się bogatej literatury. Wśród najistotniejszych prac dotyczących tych kwestii w sieci archiwów państwowych – poza odpowiednimi fragmentami archiwalnych podręczników²⁷ – można umieścić właściwie trzy prace, przygotowane przez Czesława Biernata, Zofię Krupską i Marię Tarakanowską oraz Irenę Koberdową. Pierwszy z wymienionych autorów już w połowie lat sześćdziesiątych przedmiotem swojego szczególnego zainteresowania uczynił narastający zasób archiwalny i postarał się omówić wszystkie aspekty jego funkcjonowania w dziedzinie archiwalnej – przede wszystkim związane z jego

---

²⁵ Z bardziej znaczących prac wystarczy wymienić obszerną monografię przygotowaną przez Piotra Hübnera – por. P. Hübner, *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–1953. Geneza systemu*, t. 1–2, Wrocław 1992 oraz nieco starsze, ale bardzo solidnie przygotowane opracowanie zbiorowe – *Życie naukowe w Polsce w drugiej połowie XIX i w XX wieku. Organizacje i instytucje*, pod red. B. Jaczewskiego, Wrocław 1987 – tu również przy poszczególnych częściach szczegółowa literatura; ostatnio przez Instytut Badań Literackich PAN realizowany był projekt badawczy „Humanistyka Polska w latach 1945–1990”, którego rezultaty niebawem ukażą się drukiem.

²⁶ H. Robótka, *Archiwa polskie i archiwistyka w okresie stalinizacji*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, t. 5, Seria A: Nauki humanistyczne i społeczne, z. 2, 2000, s. 131–147; C. Biernat, *Marksistowsko-leninowska teoria archiwistyki i jej recepcja w Polsce*, Teki Archiwalne. Seria nowa, t. 6, 2001, s. 5–15.

²⁷ Chodzi tu o: S. Pańków, dz. cyt., s. 80–87; C. Biernat, *Problemy archiwistyki...*, s. 122–162; H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, dz. cyt., s. 32–43; *Metodyka pracy archiwalnej*, pod red. S. Nawrockiego, S. Sierpowskiego, Poznań 1998, s. 15–49.

kształtowaniem²⁸. Wskazał on formy opieki nad nim, omówił metody opracowania, przedstawił problem wyodrębnienia instytucji tworzących materiały archiwalne, kwestie prowadzenia selekcji i brakowania dokumentacji w ich ramach. Nie pominął spraw wizytacji prowadzonych w archiwach zakładowych oraz metod pracy tych archiwów bieżących. Nieco później ogólnymi problemami kształtowania narastającego zasobu archiwalnego w Polsce zajęły się Zofia Krupska i Maria Tarakanowska²⁹. Ich artykuł, który był referatem wygłoszonym w początku grudnia 1970 roku na VI Ogólnopolskiej Archiwalnej Konferencji Metodycznej, omawia wyniki osiągnięte przez polską służbę archiwalną w zakresie kształtowania i form zabezpieczenia narastającego zasobu archiwalnego w urzędach i instytucjach. Jako przykład autorki wzięły działalność Archiwum Akt Nowych w Warszawie i scharakteryzowały formy nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym, udział aktotwórców w kształtowaniu akt w ich registraturach, rolę archiwów zakładowych w zabezpieczaniu akt o wartości historycznej oraz problemy oceny wartości akt. Na tej samej konferencji swój referat, który nieco później ukazał się w „Archeionie”, wygłosiła także Irena Koberdowa³⁰. Za zadanie postawiła sobie przedstawienie stosunku archiwów do zjawiska masowego napływu do nich akt oraz nakreślenie sposobów rozwiązania tego problemu w sposób kompleksowy, nie ograniczający się tylko do wyznaczenia określonych kryteriów selekcji. Co ważne, I. Koberdowa nie odwoływała się w swoim tekście tylko do doświadczeń polskich, ale przedstawiła sposoby, jakimi z masowością akt radzili sobie archiwiści innych krajów – Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji, RFN, NRD, ZSRR.

Zdecydowanie bogatsza jest literatura dotycząca narastającego zasobu archiwalnego i zasad sprawowanego nad nim nadzoru. Wśród badaczy,

²⁸ C. Biernat, *Narastający zasób archiwalny w dwudziestolecu Polski Ludowej*, Archeion, t. 41, 1964, s. 93–113.

²⁹ Z. Krupska, M. Tarakanowska, *Problem kształtowania narastającego zasobu aktowego w Polsce Ludowej*, Archeion, t. 56, 1971, s. 51–69. Warta odnotowania jest także praca wydana w formie powielanego maszynopisu, bez roku, traktująca o podobnych kwestiach – tychże, *Metody kształtowania narastającego zasobu archiwalnego na przykładzie akt instytucji centralnych PRL i ich wpływ na kształtowanie zasobu archiwalnego w jednostkach podległych*, Warszawa b.r.w., maszyn. powiel.

³⁰ I. Koberdowa, *Problemy zabezpieczania i kształtowania zasobów archiwalnych w archiwistyce współczesnej*, Archeion, t. 56, 1971, s. 25–31; o doświadczeniach zachodnioeuropejskich w kształtowaniu zasobu archiwalnego, niejako na marginesie rozważań o zmianach w systemie nadzoru nad narastającym zasobem wynikających z przeobrażeń demokratycznych, pisał także na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku Czesław Biernat, por. C. Biernat, *Wpływ demokratycznych przeobrażeń ustrojowych na zmiany systemowe kształtowania zasobu archiwalnego*, [w:] *Historia i archiwistyka. Księga pamiątkowa ku czci profesora Andrzeja Tomczaka*, Toruń–Warszawa 1992, s. 249–258.

którzy zajmowali się tą problematyką, wymienić można Czesława Biernata, Stanisława Nawrockiego, Irenę Radtke, Mieczysława Motasa, Wojciecha Zyśko oraz Jerzego Jarosa. Pierwsi dwaj w 1964 i 1966 roku ogłosili na łamach „Archeionu” teksty, w których otwarcie wskazywali na niedociągnięcia, jakie zdarzają się archiwistom państwowym, zajmującym się nadzorem nad narastającym zasobem archiwalnym i określali sposoby uniknięcia ich w przyszłości³¹. W dwu artykułach, opublikowanych w odstępie trzynastu lat, Irena Radtke starała się odpowiedzieć na pytanie, czy stosowane ówczesnie w pracy kancelaryjnej rozwiązania stwarzają warunki dla właściwego kształtowania zasobu w instytucjach nadzorowanych przez archiwa państwowe³². Z kolei Mieczysław Motas – także w dwóch artykułach, wydanych w „Archeionie” i „Archiwiscie” w tym samym, 1971 roku – scharakteryzował podstawy prawne umożliwiające sprawowanie nadzoru nad narastającym zasobem, starania nad ich opracowaniem aż po początek lat siedemdziesiątych XX wieku oraz przedstawił newralgiczne problemy, z którymi stykają się pracownicy nadzoru wizytujący archiwa zakładowe i przejmujący materiały archiwalne³³. W podobny sposób, choć rozważania swoje ograniczył w zasadzie do lat siedemdziesiątych, pisał o nadzorze nad narastającym zasobem Jerzy Jaros³⁴. Swoistą kontynuacją rozważań M. Motasa i J. Jarosa, nie pozbawioną wszakże odniesień do przeszłości, jest tekst Wojciecha Zyśko, w którym pokusił się on o scharakteryzowanie działań państwowej służby archiwalnej w zakresie nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym po wejściu w życie ustawy o narodowym zasobie archiwalnym³⁵.

³¹ C. Biernat, *Nowe metody nadzoru i opieki nad archiwami urzędów, przedsiębiorstw i instytucji*, Archeion, t. 40, 1964, s. 81–93; S. Nawrocki, *W sprawie nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym*, Archeion, t. 44, 1966, s. 51–59 – w pierwszym przypisie do tego artykułu S. Nawrocki stwierdził, że jego rozważania są nawiązaniem do wcześniej opublikowanego tekstu Czesława Biernata.

³² I. Radtke, *Narastanie zespołów akt w zakładach pracy w świetle obowiązujących przepisów kancelaryjnych*, Archeion, t. 48, 1968, s. 7–23; teźże, *Kształtowanie się zespołów akt w archiwach zakładowych*, Archeion, t. 72, 1981, s. 17–34.

³³ M. Motas, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego*, Archeion, t. 61, 1974, s. 53–66; tekst został opracowany na zamówienie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i miał dotyczyć całości problematyki związanej w archiwistyce z kształtowaniem zasobu archiwalnego; w zamyśle NDAP tekst miał nosić tytuł „Kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego (nadzór, stosunek archiwów państwowych do zakładowych, rozmiary przejmowań itp.)”; teźże, *Narastający zasób archiwalny w 30-lecie PRL*, Archiwista, 1974, nr 1, s. 7–16.

³⁴ J. Jaros, *Narastający zasób archiwalny w teorii i praktyce*, Dzieje Najnowsze, 1978, nr 2, s. 3–11.

³⁵ W. Zyśko, *Działania państwowej służby archiwalnej w zakresie opieki nad narastającym zasobem archiwalnym*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 62, 1993, s. 85–102; artykuł ten wraz z kilkoma innymi zamieszczonymi w tomie sześćdziesiątym drugim – por.

Wśród prac obejmujących swym zakresem problematykę nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden tekst, przygotowany przez Bogdana Krolla³⁶. Jest to artykuł, w którym autor, wychodząc z założenia, że „programowanie i planowanie celowej i skutecznej działalności archiwów państwowych w bliższej oraz dalszej przyszłości wymaga prawidłowego przewidywania celów tej działalności i warunków, w których będzie ona przebiegać” a „prawidłowe przewidywanie jest zaś możliwe jedynie w przypadku znajomości nie tylko istoty, ale też i rozmiarów podstawowych czynników wpływających na działalność archiwów”³⁷, poddał analizie przyrost zasobu archiwów państwowych i szybkość jego opracowania. W jej wyniku doszedł do wniosku, że archiwa państwowe powinny dążyć do zmniejszenia ilości akt kategorii A powstających w Polsce i przedstawił sposoby osiągnięcia tego celu.

Omawiając literaturę dotyczącą problematyki nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym nie można zapomnieć o publikacjach przybliżających polskiemu archiwistom rozwiązania stosowane w tej dziedzinie zagranicą. Nie jest to obszerna lista prac, stąd tym bardziej należy pamiętać, że w latach siedemdziesiątych na łamach „Archeionu” ukazały się trzy artykuły dotyczące tych kwestii. Danuta Filarowa przedstawiła problemy nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym we Francji³⁸, Franciszek Cieślak naświetlił te kwestie w odniesieniu do archiwów węgierskich³⁹ a Danuta Rocka – radzieckich⁴⁰.

W oczywisty sposób literaturę ogólnie przedstawiającą problematykę nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym uzupełniają artykuły przedstawiające działalność poszczególnych archiwów państwowych w tym zakresie⁴¹, opracowania poświęcone przepisom kancelaryj-

przyp. 76 – złożył się na obszerny plik tekstów poświęconych problematyce gromadzenia i kształtowania zasobów archiwów kościelnych. Przegląd metod stosowanych w nadzorze nad narastającym zasobem archiwalnym w archiwach państwowych miał posłużyć autorowi – co jasno sygnalizuje na s. 94 i 95 – do wysunięcia kilku wniosków i dezyderatów, które dotyczyć powinny tego aspektu funkcjonowania archiwów kościelnych.

³⁶ B. Kroll, *Uwagi w sprawie rozmiarów narastającego zasobu archiwalnego i ich wpływu na perspektywy działalności archiwów*, Archeion, t. 57, 1972, s. 75–84.

³⁷ Tamże, s. 75.

³⁸ D. Filarowa, *Problemy nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym we Francji*, Archeion, t. 56, 1971, s. 213–222.

³⁹ F. Cieślak, *Archiwa węgierskie i ich praca nad narastającym zasobem*, Archeion, t. 65, 1977, s. 175–181.

⁴⁰ D. Rocka, *Z problematyki kształtowania zasobu archiwalnego i metod pracy archiwów radzieckich*, Archeion, t. 68, 1979, s. 225–232.

⁴¹ Ogólnopolskie: E. Scholtz, *W sprawie kwalifikacji, opracowania i przekazywania dokumentacji technicznej*, Archiwista, 1972, nr 3, s. 17–27; H. Wiśniewska-Bieniek, *Prze-*

nym⁴², prace omawiające stan archiwów bieżących⁴³ oraz teksty prezentujące formy rozwiązywania problemów w ich pracy, chociażby przez

kazywanie archiwów zakładowych do archiwów państwowych, *Archiwista*, 1974, nr 1, s. 32–38; A. Piwoń, *Uwagi o wizytacji archiwów zakładowych*, *Archiwista*, 1976, nr 4, s. 20–24; E. Długajczyk, *O wizytacjach archiwów zakładowych inaczej. (Głos w dyskusji)*, *Archiwista*, 1977, nr 3–4, s. 48–51; Z. Chmielewski, *Uwagi w sprawie zarządzania dokumentacją przedarchiwalną*, *Archiwista*, 1980, nr 4, s. 18–22; A. Jabłoński, *Zadania państwowej służby archiwalnej w zakresie nadzoru nad archiwami biur projektów*, *Szczeciński Informator Archiwalny*, 1990, nr 6, s. 111–125; R. Mozołowski, *Opieka nad narastającym zasobem archiwalnym terenowych organów statystycznych w okresie powojennym*, *Archiwista*, 1992, nr 87, s. 17–36; K. Nobis, *Kontrola archiwów zakładowych – wczoraj i dziś*, *Archiwista Polski*, 1999, nr 1, s. 39–49. Dawne województwa: białostockie – A. Sztachelska, *Opieka nad narastającym zasobem archiwalnym w województwie białostockim*, *Archeion*, t. 54, 1970, s. 7–18; koszalińskie – H. Rybicki, *Kształtowanie zasobu archiwów województwa koszalińskiego (1952–1972)*, *Koszalińskie Studia Materialne*, 1974, nr 1, s. 108–118; opolskie – I. Jurkiewiczowa, *Z doświadczeń państwowych archiwów opolskich nad zabezpieczeniem akt najnowszych*, *Archeion*, t. 52, 1969, s. 15–25; poznańskie – R. Szczepaniak, *Opieka nad narastającym zasobem archiwalnym w województwie poznańskim*, *Archeion*, t. 39, 1963, s. 250–251; K. Bielecki, *Niektóre problemy nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym. (Z doświadczeń Powiatowego Archiwum Państwowego w Poznaniu)*, *Archiwista*, 1970, nr 4, s. 1–21; E. Scholtz, *Stan i zasób archiwów technicznych w biurach projektowych na terenie miasta Poznania*, *Archeion*, t. 55, 1971, s. 99–107; rzeszowskie – T. Bieda, *Kształtowanie zasobu archiwalnego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Rzeszowie*, *Prace Humanistyczne Rzeszowskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, 1975, nr 7, s. 7–12; B. Pecka, *Niektóre problemy kształtowania narastającego zasobu na przykładzie Archiwum Państwowego w Rzeszowie*, *Archeion*, t. 86, 1989, s. 89–102; śląskie – L. Masiukiewicz, *Z działalności AP w Ślupsku w zakresie nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym*, *Archeion*, t. 78, 1984, s. 409–411; szczecińskie – L. Turek-Kwiatkowska, *Rola Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie w kształtowaniu narastającego zasobu archiwalnego*, *Przegląd Zachodnio-Pomorski*, R. 12, 1968, z. 2, s. 61–70; A. Jabłoński, *Archiwa zakładowe przedsiębiorstw przemysłowych na terenie województwa szczecińskiego*, *Archiwista*, 1988, nr 84, s. 21–31; warszawskie – O. Staroń, *Z pracy nad archiwami zakładowymi w Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, *Archeion*, t. 44, 1966, s. 270; wrocławskie – J. Tokarska, *Stan składnic akt na terenie województwa wrocławskiego*, *Archeion*, t. 21, 1952, s. 168–174; J. Michalska, *Problemy opieki nad narastającym zasobem archiwalnym w świetle doświadczeń archiwum wrocławskiego*, *Archeion*, t. 45, 1966, s. 29–38; zielonogórskie – W. Darasz, *Archiwa zakładowe województwa zielonogórskiego w świetle wizytacji przeprowadzonych przez państwową służbę archiwalną*, *Archiwista*, 1970, nr 3, s. 10–24.

⁴² E. Chełmiak, *Problemy związane z opracowaniem i stosowaniem wykazów akt w warszawskich zakładach pracy*, *Archiwista*, 1971, nr 3, s. 13–24; A. Muszyński, *Rola wykazu akt w kształtowaniu narastającego zasobu aktowego*, *Archeion*, t. 60, 1974, s. 23–44; tenże, *Rola wojewódzkiego archiwum państwowego w opracowaniu i wprowadzaniu w życie normatywów kancelaryjno-archiwalnych*, *Archiwista*, 1977, nr 3–4, s. 1–20.

⁴³ Ogólnopolskie: R. Kaczmarek, *Składnica akt. Wskazówki praktyczne dla pracowników składnic*, Warszawa 1954; K. Rostocka, *Wybrane zagadnienia dotyczące prowadzenia archiwum zakładowego w wydawnictwach*, *Biuletyn Zarządu Głównego RSW „Prasa”*, 1963, nr 10, s. 29–38; R. Szczepaniak, *Archiwum zakładowe*, Warszawa 1967; B. Woźniakowska, *Archiwa zakładowe banków. (Fragment większej całości)*, *Archiwista*, 1975, nr 2–3,

organizowanie szkoleń i konferencji roboczych mających uzmysłowić zarówno archiwistom zakładowym, jak i ich przełożonym sens właściwej organizacji składnic i sumiennej pracy zatrudnionego tam personelu⁴⁴.

s. 8–11; B. Halbert, *Archiwa zjednoczeń. (Przegląd stanu przepisów kancelaryjnych i archiwalnych, zasobu, personelu, lokali)*, *Archiwista*, 1977, nr 1–2, s. 1–26; A. Tomaszewska, *Archiwa zakładowe, ich stan i zadania*, *Prace Humanistyczne Rzeszowskiego Towarzystwa Naukowego*, 1980, z. 17, s. 125–141; M. Wróblewski, *Nadzór archiwalny nad stowarzyszeniami (artykuł dyskusyjny)*, *Archiwista*, 1981, nr 3–4, s. 1–20; A. Wróblewski, *Archiwa zakładowe i ich zadania w świetle ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i przepisów wykonawczych*, *Archiwista*, 1985, nr 1–2, s. 11–21. Dawne województwa: gdańskie – A. Przywuska, *Dokumentacja ośrodków INTE województwa gdańskiego. (Rodzaje, klasyfikacja w wykazach akt, archiwalizacja)*, *Archeion*, t. 75, 1983, s. 237–250; kaliskie – R. Szczepaniak, *Stan archiwów zakładowych w oddziałach Narodowego Banku Polskiego na terenie działania Archiwum Państwowego w Kaliszu (do 1974 roku)*, *Archiwista* 1976, nr 1, s. 22–34; tenże, *Stan i potrzeby archiwów zakładowych na terenie województwa kaliskiego*, *Archiwista*, 1977, nr 3–4, s. 34–47; kieleckie – J. Orzechowski, *Archiwa zakładowe resortu przemysłu ciężkiego w województwie kieleckim*, *Archiwista*, 1973, nr 1, s. 36–41; K. Nobis, *Archiwa zakładowe resortu górnictwa i energetyki na terenie województwa kieleckiego*, *Archiwista*, 1976, nr 1, s. 8–12; E. Derdowska-Szczepaniak, *Archiwa zakładowe resortu rolnictwa na terenie województwa kieleckiego (stan na 30 kwietnia 1974 r.)*, *Archiwista* 1977, nr 1–2, s. 27–38; leszczyńskie – A. Piwoń, *Archiwa zakładowe prezydentów powiatowych rad narodowych na terenie działania PAP w Lesznie w latach 1967–1973*, *Archiwista*, 1974, nr 2, s. 1–22; opolskie – E. Łysiak, *Stan archiwów zakładowych w zjednoczeniach gospodarczych województwa opolskiego*, *Archiwista*, 1977, nr 3–4, s. 21–33; poznańskie – C. Hruszka, *Zasób aktowy teatrów w Poznaniu i województwie. Stan dotychczasowy, propozycje metod selekcji i opracowania*, *Archeion*, t. 68, 1979, s. 69–85; przemyskie – M. Wołek, *Archiwa zakładowe urzędów terenowych organów administracji państwowej województwa przemyskiego (1981–1989)*, *Rocznik Historyczno-Archiwalny*, t. 7/8, 1994, s. 277–283; rzeszowskie – A. Fenczak, *Stan i potrzeby archiwów zakładowych na terenie województwa rzeszowskiego*, *Prace Humanistyczne Rzeszowskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, 1975, nr 7, s. 23–34; szczecińskie – M. Stelmach, *Stan i zasób archiwów zakładowych administracji państwowej w woj. szczecińskim – próba oceny*, *Archiwista*, 1982, nr 1–2, s. 27–35; A. Jabłoński, *Archiwa zakładowe przedsiębiorstw przemysłowych na terenie województwa szczecińskiego*, *Archiwista*, 1988, nr 84, s. 21–34; K. Chodor, *Funkcjonowanie archiwum zakładowego na przykładzie Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie*, *Szczeciński Informator Archiwalny*, 1997, nr 11, s. 61–79; toruńskie – A. Mietz, *Rzut oka na dzieje i zasób archiwum Okręgowego Zarządu Lasów Państwowych w Toruniu*, *Archiwista*, 1973, nr 3, s. 19–24; warszawskie – W. Klonowska, *Z problematyki archiwów urzędów centralnych PRL*, *Archeion*, t. 42, 1965, s. 63–72, tejsze, *Z problematyki archiwów zakładowych na terenie Warszawy i województwa warszawskiego*, *Archiwista*, 1965, nr 2, s. 1–12; H. Chrościcka, *Zasób aktowy w centralnych instancjach związków zawodowych w latach 1945–1966*, *Archeion*, t. 57, 1972, s. 85–105; wrocławskie – J. Leśków, *Stan zasobu aktowego archiwów organizacji społecznych i stowarzyszeń we Wrocławiu*, *Archiwista*, 1974, nr 1, s. 1–17.

⁴⁴ Ogólnopolskie: K. Rostocka, *Konferencja w sprawie usług archiwalnych, świadczonych w archiwach zakładowych (składnicach akt) przez spółdzielnie inwalidzkie*, *Archeion*, t. 40, 1964, s. 286–289; K. Radczuk, *Narada spółdzielni inwalidów świadczących usługi archiwalne i udział w niej przedstawicieli państwowej służby archiwalnej*, *Archeion*, t. 48,

W XX wieku spore zainteresowanie badaczy budziły kwestie oceny wartości akt najnowszych i brakowania, stąd literatura z tego zakresu jest stosunkowo bogata. Co ważne, publikowane przeważnie na łamach „Archeionu” teksty dotyczące tej problematyki mają zarówno walory teoretyczne – prezentują ogólne zasady umożliwiające prowadzenie selekcji dokumentacji powstającej po II wojnie światowej, omawiają stanowiska zajmowane w tej kwestii przez archiwistów spoza naszego kraju, jak i starają się weryfikować ogólne stwierdzenia, przedstawiając faktyczny stan dokumentacji wytwarzanej przez powojenne instytucje.

Charakteryzując tę grupę literatury należy rozpocząć od dwóch prac, które zainicjowały powojenną dyskusję nad tą problematyką. Pierwszą z nich jest – mająca przedwojenną genezę – praca Gustawa Kaleńskiego⁴⁵. Została ona opublikowana w 1948 roku i była trzecim wydaniem – poprawionym nieco przez Aleksego Bachulskiego – broszury opracowanej

---

1968, s. 180–184; W. Klonowska, *Konferencja w Urzędzie Rady Ministrów w sprawie archiwów zakładowych prezydium rad narodowych*, Archeion, t. 56, 1971, s. 243–245; D. Filarowa, *Konferencja w Ministerstwie Przemysłu Ciężkiego w sprawie zabezpieczania materiałów archiwalnych w jednostkach resortu*, Archeion, t. 60, 1974, s. 392–393; M. Motas, *O potrzebie utworzenia krajowego Ośrodka Informacji Archiwów Zakładowych*, Archeion, t. 65, 1977, s. 85–90; D. Rocka, *Informacja o naradzie kierowników oddziałów akt Polski Ludowej i stanowisk do spraw norm zakładowych w archiwach państwowych*, Archeion, t. 67, 1979, s. 327–329; tejże, *Konferencja w Ministerstwie Górnictwa w sprawie zabezpieczania materiałów archiwalnych w resorcie*, Archeion, t. 68, 1979, s. 362–363; S. Stanisławska, *Konferencja NDAP w Ministerstwie Rolnictwa w sprawie zabezpieczenia materiałów archiwalnych w resorcie rolnictwa*, Archeion, t. 68, 1979, s. 350–351; T. Grabarz, *Szkolenie pracowników administracyjno-biurowych w zakładach pracy*, Archiwista, 1990, nr 86, s. 33–41. Dawne województwa: olsztyńskie – T. Grygier, *Konferencja archiwum olsztyńskiego z Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej i z Olsztyńskim Oddziałem Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierownictwa*, Archeion, t. 46, 1967, s. 193–194; tenże, *Konferencja szkoleniowa w Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie w sprawie zarządu aktami w kancelarii i archiwum zakładowym*, Archeion, t. 50, 1968, s. 250–252; tenże, *Kurs szkolenia dyrektorów przedsiębiorstw w zakresie zarządu aktami, zorganizowany przez Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie*, Archeion, t. 59, 1973, s. 309–314; poznańskie – C. Skopowski, *Narada w sprawie archiwów rad narodowych w województwie poznańskim*, Archeion, t. 38, 1962, s. 301–302; R. Szczepaniak, *Narada archiwistów poznańskich z przedstawicielami wojewódzkich władz związków spółdzielczych*, Archeion, t. 39, 1963, s. 251–252; tenże, *Narada archiwistów poznańskich z pracownikami Spółdzielni Inwalidów im. K. Świerczewskiego w Poznaniu*, Archeion, t. 40, 1964, s. 291–292; warszawskie – M. Tarakanowska, *Konferencja w Archiwum Akt Nowych z prowadzącymi archiwa zakładowe niektórych urzędów i instytucji centralnych*, Archeion, t. 40, 1967, s. 289–290.

⁴⁵ G. Kaleński, *Brakowanie akt*, Warszawa 1948. Przedstawiając dorobek przedwojennej archiwistyki w zakresie problematyki selekcji i brakowania akt, nie powinno się zapominać o pracy Tadeusza Manteuffla – por. T. Manteuffel, *Brakowanie akt w świetle ankiety Międzynarodowego Instytutu Współpracy Umysłowej*, Archeion, t. 15, 1937–1938, s. 49–64.

jako komentarz do zasad brakowania akt wprowadzonych w 1931 roku na mocy przepisów o przechowywaniu akt w urzędach administracji rządowej⁴⁶. Drugą jest natomiast artykuł przygotowany przez samego Aleksiego Bachulskiego, zamieszczony w 19–20 tomie „Archeionu”, w którym autor, analizując różne – także zagraniczne – stanowiska w kwestii selekcji i brakowania dokumentacji, przedstawił swoje własne rozwiązania w tym zakresie⁴⁷.

Do 1958 roku ukazały się trzy kolejne prace, których przedmiotem było brakowanie dokumentacji – były to artykuły Marii Bielińskiej traktujące między innymi o pozaarchiwalnym brakowaniu akt⁴⁸ i tekst Jerzego Jarosa w sposób ogólny odnoszący się do tej problematyki⁴⁹. W 1958 roku ukazał się 29 tom „Archeionu”, w którym zostały opublikowane materiały przygotowane i wygłoszone w czasie IV Archiwalnej Konferencji Metodycznej, poświęconej kwestiom oceny akt najnowszych. Wśród zamieszczonych tam tekstów znalazła się kolejna praca Marii Bielińskiej, poświęcona ogólnym zasadom selekcji⁵⁰, choć trzeba zauważyć, że autorka w dużej mierze poświęciła go przedstawieniu idei i pracom nad wzorcowym wykazem akt oraz zadaniom, jakie Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych postawiła przed sobą w zakresie właściwego zabezpieczenia materiałów archiwalnych. Zasady oceny akt współczesnych w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Republice Federalnej Niemiec i Związku Radzieckim omówił Henryk Altman⁵¹. Kolejne prace dotyczyły już przypadków konkretnych – akt o wartości trwałej wytwa-

⁴⁶ Przepisy z 21 XII 1931 roku zob.: Monitor Polski, 1932, nr 2.

⁴⁷ A. Bachulski, *Brakowanie akt*, Archeion, t. 19–20, 1951, s. 241–253.

⁴⁸ M. Bielińska, *Pozaarchiwalne brakowanie akt w świetle obowiązujących przepisów*, Archeion, t. 22, 1954, s. 48–58 – tekst opracowany na II Archiwalną Konferencję Metodyczną; teźże, *Brakowanie akt w archiwach państwowych*, [w:] *Wybrane zagadnienia z archiwistyki wojskowej*, Warszawa 1954, s. 101–106.

⁴⁹ J. Jaros, *Brakowanie akt najnowszych*, Archeion, t. 25, 1956, s. 24–46 – artykuł przygotowany na III Archiwalną Konferencję Metodyczną.

⁵⁰ M. Bielińska, *Zasady oceny akt najnowszych*, Archeion, t. 29, 1958, s. 99–112.

⁵¹ H. Altman, *Zagadnienie selekcji akt w archiwistyce współczesnej. Czwarta archiwalna konferencja metodyczna*, Archeion, t. 29, 1958, s. 113–130. Informacje o selekcji i brakowaniu dokumentacji w Europie zob. teź: B. Schweinekörper, *Zagadnienie masowości akt w archiwach* [tłumaczenie z niemieckiego], Archeion, t. 25, 1956, s. 221–235; M. Bielińska, *Z problematyki zabezpieczania akt najnowszych*, Archeion, t. 26, 1956, s. 122–130; *Wyrzucić akta. Szwajcaria. (Problem brakowania akt)*, Organizacja. Metody. Technika, R. 9, 1966, nr 8–9, s. 36 oraz K. Blaschke, *Brakowanie akt i związane z tym problemy w oświetleniu archiwisty Niemieckiej Republiki Demokratycznej*, Archeion, t. 49, 1968, s. 135–148; nie można tu zapomnieć o mającym także walory źródłowe tekście Marii Tarakanowskiej i Zofii Krupskiej, zob.: M. Tarakanowska, Z. Krupska, *Polsko-radzieckie spotkanie robocze na temat problemów oceny wartości materiałów archiwalnych. (Moskwa, 24–28 XI 1975)*, Archeion, t. 65, 1977, s. 315–318.

rzanych przez najwyższe organy władzy i administracji państwowej⁵², urzędy administracji terytorialnej⁵³, komórki planowania⁵⁴, banki⁵⁵, przedsiębiorstwa przemysłowe⁵⁶, administrację rolną, PGR-y i spółdzielnie produkcyjne⁵⁷.

To, że problematyka oceny wartości współczesnej dokumentacji oraz brakowania była przedmiotem dyskusji w czasie wspomnianej już IV Archiwalnej Konferencji Metodycznej, nie oznacza wcale, iż jej pokłosie zakończyło dyskusję nad tymi kwestiami. Jeszcze 1958 roku ukazał się artykuł Tadeusza Manteuffla koncentrujący się na roli archiwów wobec problemu akt współczesnych⁵⁸. Później głos w tej sprawie zabierali między innymi Stanisław Nawrocki⁵⁹, Zofia Krupska⁶⁰, Maria Tarakanowska⁶¹, Tadeusz Grygier⁶² i Zdzisław Chmielewski⁶³.

⁵² L. Gołębiowska, *Akta o wartości trwałej w najwyższych organach władzy i administracji państwowej*, Archeion, t. 29, 1958, s. 131–137.

⁵³ W. Kostuś, *Akta o wartości trwałej w terenowych organach administracji państwowej*, Archeion, t. 29, 1958, s. 139–145.

⁵⁴ Z. Landau, J. Tomaszewski, *Centralne gospodarcze instytucje koordynacyjne i ich akta o wartości trwałej*, Archeion, t. 29, 1958, s. 147–158.

⁵⁵ A. Wielopolski, *Akta bankowe o wartości trwałej*, Archeion, t. 29, 1958, s. 159–175.

⁵⁶ I. Ichnatowicz, *Akta o wartości trwałej w przedsiębiorstwach przemysłowych*, Archeion, t. 29, 1958, s. 177–186.

⁵⁷ F. Cieślak, W. Zyśko, *Akta o wartości trwałej w administracji rolnej, państwowych gospodarstwach rolnych i spółdzielniach produkcyjnych*, Archeion, t. 29, 1958, s. 187–198.

⁵⁸ T. Manteuffel, *Archiwa wobec problemu akt współczesnych*, [w:] *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych*, Warszawa 1958, s. 281–285.

⁵⁹ S. Nawrocki, *Praktyka brakowania akt w urzędach, przedsiębiorstwach i instytucjach*, Archeion, t. 40, 1964, s. 95–104; tenże, *Brakowanie akt w archiwach zakładowych (składnicach akt)*, [w:] *Korespondencyjny kurs archiwalny*, Poznań 1964, s. 253–274.

⁶⁰ Z. Krupska, *Niektóre problemy brakowania akt najnowszych w świetle doświadczeń Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, Archeion, t. 46, 1967, s. 29–41; tenże, *Problemy kształtowania narastającego zasobu archiwalnego w Komisji Planowania przy Radzie Ministrów*, Archeion, t. 66, 1978, s. 67–87 – jest to tekst dotyczący przede wszystkim kryteriów selekcji dokumentacji poprzedzony obszerną i wieloaspektową analizą dokumentacji wytwarzanej przez komisję.

⁶¹ M. Tarakanowska, *Problem brakowania akt w Polsce w świetle przepisów i literatury archiwalnej w latach 1918–1965*, Archeion, t. 46, 1967, s. 43–55. Zob. też traktujący o zagadnieniach szczegółowych tekst przygotowany przez M. Tarakanowską wspólnie z Barbarą Dobrowolską: B. Dobrowolska, M. Tarakanowska, *Skargi i wnioski w urzędach i instytucjach centralnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (charakterystyka, znaczenie i metody ich selekcji)*, Archeion, t. 59, 1973, s. 31–50.

⁶² T. Grygier, *Wartościowanie materiałów archiwalnych. (Uwagi dla potrzeb administracji i archiwistyki kościelnej)*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 33, 1976, s. 5–52.

⁶³ Z. Chmielewski, *Metodyczne aspekty wartościowania akt najnowszych w świetle literatury archiwalnej*, Archeion, t. 82, 1987, s. 29–82. Poza tym o selekcji i brakowaniu w konkretnych przypadkach zob. m.in.: C. Stodolny, *Ocena akt o wartości trwałej związków zawodowych na terenie województwa gdańskiego*, Archeion, t. 45, 1966, s. 39–48;

Niezbyt obszerny jest dział literatury archiwistycznej poświęcony rozmieszczeniu zasobu archiwalnego w archiwach państwowych. Jednak i tu badacz zajmujący się poznaniem zasad kierujących szeroko rozumianym gromadzeniem zasobu archiwalnego nie jest skazany na pracę od podstaw. Wśród publikacji dotyczących tej problematyki można znaleźć zarówno rozważania teoretyczne, takie jak chociażby artykuły Władysława Hejnosza i Adama Stebelskiego, traktujące o zasadzie pertynencji terytorialnej w polskiej archiwistyce⁶⁴, prace ilustrujące rozwój zasad rozmieszczenia na kontynencie europejskim i na świecie, jak tekst Andrzeja Tomczaka oraz prace Władysława Stępniaaka⁶⁵, czy wreszcie publikacje przedstawiające rzeczywiste zastosowanie zasad teoretycznych w praktyce polskich archiwów państwowych i kształtowanie ich sieci⁶⁶.

Skromnie, w stosunku do literatury traktującej o szczegółowych – teoretycznych i metodycznych – kwestiach gromadzenia zasobu w archiwach państwowych, wygląda bibliografia prac dotyczących tej samej problematyki w innych sieciach archiwów na ziemiach polskich – wojskowej, Kościoła rzymskokatolickiego, archiwów naukowych i partyjnych.

W 1994 roku problemy gromadzenia archiwaliów przez archiwa wojskowe przedstawił Ryszard Maślowski w syntetycznym artykule opubli-

K. Muszyńska, *Problem selekcji i pozaarchiwalnego brakowania akt i akcja brakowania na terenie województwa koszalińskiego*, Archeion, t. 49, 1968, s. 21–38.

⁶⁴ W. Hejnosz, *O zasadzie pertynencji w archiwistyce polskiej kilka uwag*, [w:] *Księga Pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, Warszawa 1958, s. 219–225; A. Stebelski, *Zagadnienia kancelaryjnej i terytorialnej przynależności akt*, [w:] *Pamiętnik VIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie 14–17 września 1958. Referaty i dyskusja*, z. 9: *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 1958, s. 9–20 (dyskusja s. 20–28).

⁶⁵ A. Tomczak, *Archiwalna zasada pertynencji terytorialnej a rozmieszczeni zasobu w archiwach polskich*, Archeion, t. 67, 1979, s. 7–23; W. Stępniaak, *Zalecenia UNESCO w zakresie międzynarodowego rozmieszczenia archiwaliów*, *Archiwista*, 1983, nr 3–4, s. 11–29; tenże, *Sukcesja państw dotycząca archiwaliów*, Warszawa–Łódź 1989.

⁶⁶ M. Bielińska, *Rozwój sieci archiwalnej w Polsce Ludowej w latach 1945–1953*, Archeion, t. 24, 1955, s. 6–14; M. Walter, *Czy zbiór biblioteczny S. B. K. Klozego może być zespołem archiwalnym i bezsporną własnością Archiwum Państwowego? (Na marginesie zatrzymania zbioru w Archiwum Państwowym we Wrocławiu)*, *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”*, R. 16, 1961 (1962), nr 2, s. 293–296; H. Altman, *Archiwa. Ośrodki dokumentacyjne. Biblioteki. Muzea. Stosunki wzajemne. Próby rozgraniczenia. (Na marginesie obrad VIII Konferencji Okrągłego Stołu Archiwów w Madrycie)*, Archeion, t. 38, 1962, s. 7–11; E. Brańska, *Sieć organizacyjna archiwów państwowych w Polsce Ludowej*, Archeion, t. 41, 1964, s. 9–30; M. Bandurka, *Zagadnienie organizacji i pracy archiwów powiatowych*, Archeion, t. 48, 1968, s. 25–35; J. Podrański, *Zasada pertynencji terytorialnej w świetle materiałów Archiwum w Szczecinie*, Archeion, t. 71, 1981, s. 29–48; M. Tarakanowska, *Problemy rozmieszczenia i scalania zespołów archiwalnych w sieci archiwów państwowych*, Archeion, t. 84, 1988, s. 7–36; B. Kroll, *Zmiany obszaru kompetencji archiwów państwowych i ich skutki*, *Archiwista*, 1990, nr 86, s. 5–12.

kowanym na łamach „Biuletynu Wojskowej Służby Archiwalnej”⁶⁷. Nieco później zarys procesu gromadzenia zasobu archiwalnego w archiwach wojskowych w Polsce po II wojnie światowej zamieściła Wanda K. Roman w przygotowanej przez siebie monografii Centralnego Archiwum Wojskowego⁶⁸. Kształtowaniu narastającego zasobu archiwów wojskowych w połowie lat sześćdziesiątych poświęcił krótkie opracowanie Henryk Fabijański⁶⁹, później problematyką tą zajmowali się Zygmunt Baranowski i ostatnio Andrzej Bartnik⁷⁰. Kwestie nadzoru sprawowanego przez archiwa wojskowe nad zasobem narastającym w instytucjach były przedmiotem zainteresowania Stanisława Milczarkiewicza, Kazimierza Kostyry, Stanisława Grobelnego, Jana Micewicza⁷¹, a selekcja i brakowanie przechowywanej w nich dokumentacji – Józefa Kazimierskiego i Juliusza Malczewskiego⁷².

W przypadku archiwów Kościoła rzymskokatolickiego należy stwierdzić, że właściwie nigdy szeroko rozumiane gromadzenie zasobu nie stanowiło odrębnego problemu badawczego dla uczonych zajmujących się ich funkcjonowaniem. Jest to tym bardziej zaskakujące, że niemal

⁶⁷ R. Masłowski, *Gromadzenie wojskowego zasobu archiwalnego*, Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej, 1994, nr 17, s. 5–22.

⁶⁸ W. K. Roman, *Centralne Archiwum Wojskowe 1918–1998. Tradycje, historia, współczesność służby archiwalnej Wojska Polskiego*, Toruń 1999, s. 134–144.

⁶⁹ H. Fabijański, *Kształtowanie narastającego zasobu aktowego i selekcja materiałów archiwalnych LWP w świetle założeń i praktyki*, [w:] *Wybrane zagadnienia z teorii i praktyki wojskowej służby archiwalnej*, Warszawa 1967, s. 104–116.

⁷⁰ Z. Baranowski, *Zadania wojskowej służby archiwalnej w zarządzaniu archiwami oraz kształtowaniu narastającego zasobu aktowego jednostek, instytucji i zakładów wojskowych*, Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej, 1981, nr 11, s. 5–11; A. Bartnik, *Kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego w siłach zbrojnych*, Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej, 1992, nr 15, s. 7–23 – choć jego rozważania dotyczą przede wszystkim okresu po 1989 roku.

⁷¹ S. Milczarkiewicz, *Kilka uwag o roli Archiwum Dowództwa Wojsk Lotniczych w zakresie kształtowania zasobu aktowego*, Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej, 1971, nr 3, s. 167–171; K. Kostyra, *Sprawy nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym*, Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej, 1978, nr 809, s. 20–27; S. Grobelny, *Wpływ wojskowych przepisów kancelaryjnych i archiwalnych na kształtowanie zasobu archiwalnego w latach 1945–1955*, Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej, 1983, nr 12, s. 17–26; J. Micewicz, *Rola rzeczowego wykazu akt w kształtowaniu narastającego zasobu archiwalnego – propozycja opracowywania i stosowania w kancelarii wojskowej*, Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej, 1985, nr 13–14, s. 156–166.

⁷² J. Kazimierski, *Brakowanie akt w archiwach wojskowych*, [w:] *Wybrane zagadnienia z archiwistyki wojskowej*, Warszawa 1954, s. 107–115; J. Malczewski, *Selekcja akt w archiwach wojskowych*, Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej, 1972, nr 4, s. 14–21; warto pamiętać również, że w 1959 roku zostały wydane drukiem przepisy o brakowaniu akt w archiwach wojskowych, por. *Wytyczne o brakowaniu akt w archiwach wojskowych*, oprac. J. Malczewski, Warszawa 1959.

od końca II wojny światowej jednym z najczęściej artykułowanych problemów archiwów organizowanych przez administrację kościelną było stworzenie „szczelnej” sieci archiwów kościelnych i właściwa organizacja ich pracy – także w zakresie gromadzenia materiałów archiwalnych. Jeżeli już zajmowano się problematyką gromadzenia zasobu, to uwagi na ten temat zamieszczano niejako na marginesie innych rozważań. W ten sposób do kwestii tych podszedł Stanisław Librowski w artykule poświęconym stanowi i potrzebom archiwów kościelnych, zamieszczonym w pierwszym tomie „Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych”⁷³ oraz w pracy o piętnaście lat młodszej, a dotyczącej udostępniania zasobu przechowywanego w archiwach diecezjalnych⁷⁴. Garść uwag mogących wnieść nieco informacji dotyczących gromadzenia zasobu przez archiwa kościelne w Polsce zawiera artykuł Tadeusza Grygiera poświęcony archiwom parafialnym – naszkicowanie obrazu ich pracy, zwieńczonego projektem statutu archiwum parafialnego, stało się okazją do ukazania mechanizmów pracy archiwów parafialnych i ich roli w procesie kształtowania zasobu archiwalnego wytwarzanego przez tę sieć⁷⁵.

Do problematyki gromadzenia zasobu w archiwach kościelnych powrócono w literaturze w początku lat dziewięćdziesiątych. W sześćdziesiątym drugim tomie „Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych”, w dziale zatytułowanym „Gromadzenie i kształtowanie zasobu w archiwach kościelnych”, pojawiły się cztery artykuły prezentujące tę problematykę⁷⁶. Józef Pater poświęcił swój tekst funkcjonowaniu archiwów diecezjalnych w kontekście kształtowania przez nie zasobu. Konrad Lutyński z kolei omówił tę problematykę na przykładzie konkretnego archiwum – Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu, a Roland Prejs

⁷³ S. Librowski, *Stan i potrzeby archiwów kościelnych oraz program prac na najbliższy okres*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 1, 1959, s. 20–33.

⁷⁴ Tenże, *Aktualny stan udostępniania zasobu przechowywanego w archiwach kościelnych*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 28, 1974, s. 5–19, o kwestiach wchodzących w skład problematyki gromadzenia zob. na s. 5–11.

⁷⁵ T. Grygier, *Z zagadnień archiwistyki kościelnej na przykładzie archiwum parafialnego*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 22, 1971, s. 5–54.

⁷⁶ K. Lutyński, *Dopytywanie materiałów archiwalnych z centralnych agend diecezji do archiwum diecezjalnego oraz nabytki*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 62, 1993, s. 39–46; J. Pater, *Dopytywanie materiałów archiwalnych z placówek terenowych do archiwum diecezjalnego*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 62, 1993, s. 47–56; R. Prejs, *Kształtowanie zasobu archiwalnego w zakonie męskim na przykładzie Archiwum Warszawskiej Prowincji Kapucynów*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 62, 1993, s. 57–70; K. Treła, *Kształtowanie się zasobu archiwalnego w żeńskich zgromadzeniach zakonnych na przykładzie Sióstr Imienia Jezus. Oddziaływanie władzy zakonnej i rola archiwum głównego zakonu w kształtowaniu zasobu archiwalnego domów i placówek zgromadzenia*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 62, 1993, s. 71–84.

i Katarzyna Trela zaprezentowali dwie prace o charakterze archiwoznawczym, których przedmiotem były historia, organizacja i gromadzenie zasobów w archiwach zakonnych – Archiwum Warszawskiej Prowincji Kapucynów oraz Archiwum Zgromadzenia Sióstr Imienia Jezus.

Ostatnio zagadnienia gromadzenia zasobu w archiwach Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce były przedmiotem zorganizowanego we wrześniu 2000 roku sympozjum „Problemy archiwów parafialnych i klasztornych”. Wśród opublikowanych później, w siedemdziesiątym piątym tomie „Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych”, materiałów znalazły się rozważania Marka Zahajkiewicza poświęcone problematyce masowego narastania materiałów archiwalnych w archiwach kościelnych⁷⁷ i cztery artykuły dotyczące opieki, jaką archiwa diecezjalne starają się otoczyć archiwa parafialne⁷⁸. W pewnym zakresie – podobnie jak wspomniane wyżej prace S. Librowskiego i T. Grygiera – problematyki gromadzenia zasobu w archiwach kościelnych dotyczą teksty Henryka Misztala, w którym autor przez pryzmat Kodeksu Prawa Kanonicznego przyjrzał się bliżej obowiązkowi archiwów Kościoła rzymskokatolickiego, oraz Rolanda Prejsa, prezentujący to zagadnienie w odniesieniu do archiwów zakonnych⁷⁹.

Nie większym zainteresowaniem badaczy – niż w przypadku archiwów wojskowych i kościelnych – cieszyła się problematyka gromadzenia zasobu przez Archiwum PAN oraz jego oddziały. Co prawda jest to jedno z niewielu archiwów, które może pochwalić się systematycznym publikowaniem informacji o swoich nabytkach⁸⁰, jednak literatura prezentu-

⁷⁷ M. T. Zahajkiewicz, *Zjawisko szybkiego narastania materiału archiwalnego*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 75, 2001, s. 91–99.

⁷⁸ W. Kujawski, *Zabezpieczenie archiwów parafialnych na przykładzie diecezji wrocławskiej*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 75, 2001, s. 139–151; J. Kopiec, *Archiwa parafialne w diecezji opolskiej*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 75, 2001, s. 161–167; W. Zawadzki, *Troska archiwum diecezjalnego o archiwa parafialne na przykładzie diecezji elbląskiej*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 75, 2001, s. 169–177; J. Giela, *Problematyka archiwów parafialnych w diecezjach niemieckich*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 75, 2001, s. 179–183.

⁷⁹ H. Misztal, *Sytuacja prawna archiwum parafialnego*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 75, 2001, s. 77–89; R. Prejs, *Organizacja i funkcjonowanie archiwów w domach zakonnych*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 75, 2001, s. 139–151.

⁸⁰ S. Chankowski, *Wykaz nabytków Archiwum PAN za lata 1964–1974*, Biuletyn Archiwum PAN, 1975, nr 18, s. 5–15; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1975 r.*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 1976, nr 3, s. 481–484; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1976 roku*, Kwartalnik Historii Nauki, 1977, nr 3, s. 617–621; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1977 roku*, Kwartalnik Historii Nauki, 1978, nr 3/4, s. 741–744; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1978 roku*, Kwartalnik Historii Nauki, 1979, nr 3, s. 687–692; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1979 roku*, Kwartalnik Historii Nauki, 1980, nr 3, s. 575–585; tenże,

jąca specyfikę gromadzenia przez nie materiałów archiwalnych nie jest liczna. Wprawdzie w 1979 roku specjalny artykuł poświęcił tym kwestiom Zygmunt Kolankowski⁸¹, to jednak potem kształtowanie zasobu Archiwum PAN i nadzór sprawowany przez nie nad dokumentacją wytwarzaną przez akademię były przedmiotami rozważań tylko dwójki autorów – Marii Wrzoscowej oraz Jana A. Igielskiego⁸².

Również mniej liczna jest grupa literatury prezentująca gromadzenie zasobu przez archiwa Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Jedynie Józef Paszta przygotował obszerniejszy tekst charakteryzujący proces przejmowania materiałów archiwalnych przez archiwa komitetów wojewódzkich PZPR, a Anna Haczewska-Kubiak omówiła to zagadnienie na przykładzie bydgoskiego KW⁸³. Zbigniew Szczygielski na łamach czasopiśma „Archiwa PZPR” zawarł kilka uwag o metodach i sposobach gromadzenia wspomnień⁸⁴, a wspomniany już wyżej J. Paszta opublikował tam spostrzeżenia i wnioski płynące z kontroli archiwów komitetów woje-

Nabytki Archiwum PAN w 1980 roku, Kwartalnik Historii Nauki, 1981, nr 3/4, s. 671–680; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1981 roku*, Kwartalnik Historii Nauki, 1982, nr 3/4, s. 673–682; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1982 roku*, Kwartalnik Historii Nauki, 1983, nr 3/4, s. 631–641; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1983 roku*, Kwartalnik Historii Nauki, 1984, nr 3/4, s. 661–669; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1984 roku*, Kwartalnik Historii Nauki, 1985, nr 3/4, s. 777–786; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1985 roku*, Kwartalnik Historii Nauki, 1986, nr 3/4, s. 829–839; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1986 roku*, Kwartalnik Historii Nauki, 1987, nr 3/4, s. 759–770; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1988 roku*, Kwartalnik Historii Nauki, 1989, nr 4, s. 967–977; tenże, *Nabytki Archiwum PAN w 1989 roku*, Kwartalnik Historii Nauki, 1991, nr 1, s. 135–139, a także: Z. Bonarowska, R. Majkowska, *Spuścizny i materiały po uczonych polskich przechowywane w Oddziale Archiwum PAN w Krakowie (nabytki w r. 1987)*, Rocznik Oddziału PAN w Krakowie, 1987, s. 155–157; tychże, *Spuścizny i materiały po uczonych polskich przechowywane w Oddziale Archiwum PAN w Krakowie (nabytki w r. 1988)*, Rocznik Oddziału PAN w Krakowie, 1988, s. 161–163, tychże, *Spuścizny i materiały po uczonych polskich przechowywane w Oddziale Archiwum PAN w Krakowie (nabytki w r. 1989)*, Rocznik Oddziału PAN w Krakowie, 1989, s. 131–134.

⁸¹ Z. Kolankowski, *Gromadzenie materiałów archiwalnych w Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, Biuletyn Archiwum PAN, 1979, nr 22, s. 9–23.

⁸² M. Wrzoscowa, *Nadzór Archiwum Polskiej Akademii Nauk nad zasobem archiwalnym towarzystw naukowych*, Archiwista, 1981, nr 3–4, s. 21–24; tejże, *Nadzór Archiwum PAN nad zasobem archiwalnym Polskiej Akademii Nauk*, Biuletyn Archiwum PAN, 1984, nr 27, s. 3–17; J. A. Igielski, *Kształtowanie zasobu archiwalnego Polskiej Akademii Nauk*, Biuletyn Archiwum PAN, 1990, nr 33, s. 11–18.

⁸³ J. Paszta, *Przejmowanie i opracowanie materiałów archiwalnych w archiwach komitetów wojewódzkich PZPR*, Archiwa PZPR, 1985, nr 7, s. 6–21; A. Haczewska-Kubiak, *Przejmowanie i gromadzenie materiałów archiwalnych w Archiwum KW PZPR w Bydgoszczy*, Archiwa PZPR, 1986, nr 8, s. 83–100.

⁸⁴ Z. Szczygielski, *Uwagi o metodach i sposobie gromadzenia wspomnień*, Archiwa PZPR, 1985, nr 7, s. 22–29.

wódzkich PZPR⁸⁵. Kilkakrotnie w literaturze przedstawiano także nabytki Centralnego Archiwum KC PZPR⁸⁶.

Na szczególną uwagę – w kontekście badania gromadzenia zasobu w archiwach PZPR – zasługują jeszcze trzy prace prezentujące ten aspekt działalności archiwów partii od nieco innej strony. Andrzej Choniawko, Teresa Filipiak i Bożena Janikowska odnieśli się w swych tekstach do roli, jaką PZPR mogła odgrywać w tworzeniu, zabezpieczanych przez nią następnie, materiałów źródłowych o znaczeniu historycznym⁸⁷.

5. BAZA ŹRÓDŁOWA

O ile kwerenda w literaturze z zakresu archiwistyki może pozwolić na uchwycenie przede wszystkim rozwoju myśli archiwalnej w zakresie gromadzenia zasobu w archiwach polskich po 1945 roku, o tyle nie będzie ona w stanie zweryfikować obrazu recepcji teoretycznych zasad w rzeczywistości archiwalnej. Oczywiście jest, że w pewien sposób funkcjonowanie systemu kształtowania narastającego zasobu archiwalnego oraz obraz rozmieszczenia dokumentacji można uzyskać dzięki literaturze prezentującej działalność poszczególnych archiwów w dziedzinie nadzoru i stan archiwów bieżących⁸⁸, jednak dla pełnego odtworzenia mechanizmów gromadzenia konieczna jest kwerenda źródłowa, i to zarówno w materiałach publikowanych, jak i archiwaliach.

Wbrew pozorom uczony prowadzący badania nad gromadzeniem zasobu w polskich archiwach w latach 1945–1989 ma do dyspozycji pokaźną i różnorodną grupę źródeł publikowanych, od których powinien rozpocząć swoje poszukiwania. Należą do nich przede wszystkim sukcesywnie publikowane na łamach „Archeionu” sprawozdania z działalności pań-

⁸⁵ J. Paszta, *Niektóre spostrzeżenia i wnioski z kontroli archiwów KW PZPR*, Archiwa PZPR, 1984, nr 6, s. 26–32.

⁸⁶ C. Jesionek, W. Mroczkowski, *Ważniejsze nabytki akt w Centralnym Archiwum KC PZPR za lata 1971–1975*, Z Pola Walki, 1976, nr 4, s. 251–257; W. Mroczkowski, *Ważniejsze nabytki Centralnego Archiwum KC PZPR w latach 1980–1985*, Archiwa PZPR, 1985, nr 7, s. 40–48; tenże, *Ważniejsze nabytki materiałów archiwalnych Centralnego Archiwum KC PZPR w latach 1986–1987*, Archiwa PZPR, 1988, nr 9, s. 55–59.

⁸⁷ A. Choniawko, *Opinie kierowników archiwów KW o wartości historycznej dokumentacji wytwarzanej w wydziałach komitetów wojewódzkich PZPR*, Archiwa PZPR, 1984, nr 6, s. 40–42; T. Filipczak, *Opinie kierowników archiwów KW o wartości historycznej dokumentacji wytwarzanej w wydziałach komitetów wojewódzkich PZPR*, Archiwa PZPR, 1984, nr 6, s. 42–43; B. Janikowska, *Uwagi o metodach oddziaływania archiwów partii na procesy tworzenia dokumentacji i wartości historycznej*, Archiwa PZPR, 1985, nr 7, s. 77–80.

⁸⁸ Por. przyp. 41–44.

stwowej służby archiwalnej, które mogą być wszechstronnym źródłem pozwalającym poznać działalność archiwów państwowych w latach 1945–1989. Podobnie wykorzystać można sprawozdania z pracy archiwów diecezjalnych, które – przygotowane doraźnie na konferencję dyrektorów archiwów diecezjalnych w Lublinie, w listopadzie 1984 roku – przedstawiają obraz ich działalności od momentu utworzenia aż po początek lat osiemdziesiątych⁸⁹.

Interesującym źródłem do badań nad gromadzeniem zasobu są także publikowane w „Archeionie” sprawozdania z prac Centralnej Komisji Oceny (wcześniej Brakowania) Materiałów Archiwalnych⁹⁰, Komisji Zakupu Archiwaliów⁹¹ oraz komisji i zespołów naukowo-badawczych, po-

⁸⁹ T. Krahel, *Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 53, 1986, s. 42–42; J. Związek, *Archiwum Diecezjalne w Częstochowie*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 53, 1986, s. 43–56; M. Leszczyński, *Archiwum Archidiecezji w Lubaczowie*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 53, 1986, s. 57–66; H. Misztal, *Archiwum Diecezjalne Lubelskie*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 53, 1986, s. 67–69; S. Grad, H. Cabała, *Archiwum Diecezjalne w Łodzi*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 53, 1986, s. 70–76; A. Piec, *Archiwum Diecezjalne w Siedlcach*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 53, 1986, s. 76–86; S. Librowski, *Archiwum Diecezjalne we Włocławku*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 53, 1986, s. 87–102; poza tym sprawozdanie z konferencji zob.: J. Kania, *Konferencja dyrektorów archiwów diecezjalnych przeprowadzona w Lublinie 27–28 XI 1984*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 53, 1986, s. 35–42.

⁹⁰ B. Kubiczkowa, *Prace Centralnej Komisji Brakowania Materiałów Archiwalnych w roku 1966*, Archeion, t. 48, 1968, s. 179–180; tejsze, *Posiedzenie Centralnej Komisji Brakowania Materiałów Archiwalnych*, Archeion, t. 49, 1968, s. 150–151; tejsze, *Prace Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych w pierwszej połowie r. 1968*, Archeion, t. 51, 1969, s. 214–216; tejsze, *Działalność Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych w drugim półroczu 1968 roku*, Archeion, t. 52, 1969, s. 148; tejsze, *Posiedzenie Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych*, Archeion, t. 53, 1970, s. 216–217; tejsze, *Posiedzenie Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych*, Archeion, t. 54, 1970, s. 189–190; tejsze, *Działalność Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych w pierwszej połowie 1970 roku*, Archeion, t. 55, 1971, s. 165–167; tejsze, *Prace Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych w pierwszym półroczu 1971 r.*, Archeion, t. 57, 1972, s. 219–220; tejsze, *Posiedzenie Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych w II półroczu 1971 roku*, Archeion, t. 58, 1973, s. 191–193; D. Rocka, *Działalność Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych w roku 1974*, Archeion, t. 63, 1975, s. 310–311; tejsze, *Z prac Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych*, Archeion, t. 65, 1977, s. 309–312; tejsze, *Z prac Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych*, Archeion, t. 67, 1979, s. 326–327; tejsze, *Z prac Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych*, Archeion, t. 68, 1979, s. 345; B. Woźniakowa, *Posiedzenie Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych w pierwszym kwartale 1973 roku*, Archeion, t. 60, 1974, s. 394–395; tejsze, *Posiedzenie Centralnej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych w drugim kwartale 1973 roku*, Archeion, t. 61, 1974, s. 332–333.

⁹¹ W. Maciejewska, *Posiedzenie Komisji Zakupu Archiwaliów przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych*, Archeion, t. 40, 1964, s. 285–286; tejsze, *Prace Komisji Zakupu*

woływanych przez Naczelną Dyрекcyję Archiwów Państwowych do rozwiązania różnych kwestii metodycznych – także z zakresu gromadzenia zasobu. Są wśród nich sprawozdania z prac zespołów do spraw kształtowania narastającego zasobu archiwalnego, kryteriów selekcji jednostek organizacyjnych podlegających szczególnemu nadzorowi archiwalnemu czy zespołu do spraw oceny i metod opracowania akt instytucji przemysłowych Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej⁹².

Charakter źródłowy dla szeroko rozumianego gromadzenia zasobu archiwów polskich mają także teksty przygotowywane przez dyrektorów Wydziału Archiwów Państwowych i naczelników dyrektorów archiwów państwowych. Opracowywane były one, a następnie publikowane z różnych – zazwyczaj szczególnych – okazji. Często – mimo że nie można

Archiwaliów za okres I I 1964–1 VI 1965, Archeion, t. 42, 1966, s. 257–258; teże, *Działalność Komisji Zakupu Archiwaliów w drugim półroczu 1965 r.*, Archeion, t. 44, 1966, s. 273–274; teże, *Sprawozdanie Komisji Zakupu Archiwaliów za rok 1966*, Archeion, t. 47, 1967, s. 202–204; teże, *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w latach 1967–1968*, Archeion, t. 51, 1969, s. 219–224; teże, *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w roku 1969*, Archeion, t. 54, 1970, s. 195–199; teże, *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w latach 1970–1972*, Archeion, t. 59, 1973, s. 299–307; T. Zielińska, *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w latach 1973–1974*, Archeion, t. 63, 1975, s. 305–310.

⁹² Zob. m.in.: S. Poprawska, *Uwagi i wnioski z badań w latach 1970–1973 nad redukcją materiałów powtarzalnych w państwowej administracji gospodarczej*, Archeion, t. 62, 1975, s. 9–25; M. Motas, *Archiwalny podzespół naukowo-badawczy pod nazwą „Archiwa zakładowe a ośrodki informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej” (INTE)*, Archeion, t. 63, 1975, s. 312–313; C. Biernat, *Prace zespołu naukowo-badawczego na temat kształtowania narastającego zasobu archiwalnego*, Archeion, t. 63, 1975, s. 313–315; J. Pabisz, *Informacja o utworzeniu zespołu naukowo-badawczego zajmującego się sprawami współpracy archiwów państwowych z jednostkami gospodarki narodowej*, Archeion, t. 67, 1979, s. 319–323; teże, *Działalność zespołu do spraw współpracy archiwów państwowych z jednostkami nauki i gospodarki narodowej w latach 1977–1981*, Archeion, t. 75, 1983, s. 352–355; teże, *Zespół do spraw współpracy z jednostkami nauki i gospodarki narodowej*, Archeion, t. 83, 1987, s. 296–297; *Sprawozdania z prac zespołów naukowo-badawczych przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych za lata 1976–1978*, oprac. M. Tarakanowska, F. Ramotowska, I. Radtke, D. Skorwider, O. Staroń, J. Boniecki, S. Nawrocki, Archeion, t. 74, 1983, s. 236–244; B. Kubiczek, *Prace międzynarodowego zespołu badawczego nad realizacją tematu: Opracowanie naukowych zasad oceny archiwalnej dokumentacji audiowizualnej (fotografii, nagrań, filmów)*, Archeion, t. 77, 1984, s. 257–261; teże, *Zespół do spraw oceny i metod opracowania akt instytucji przemysłowych Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej*, Archeion, t. 83, 1987, s. 289–299; teże, *Zespół do spraw oceny i metod opracowania akt instytucji rolniczych*, Archeion, t. 83, 1987, s. 299–300; M. Tarakanowska, *Zespół do spraw oceny akt powstających w wyniku działania instytucji kulturalnych*, Archeion, t. 83, 1987, s. 300–302; M. Lewandowska, *Zespół do spraw oceny i opracowania dokumentacji geodezyjno-kartograficznej*, Archeion, t. 83, 1987, s. 303–304; J. Boniecki, *Zespół do spraw materiałów audiowizualnych*, Archeion, t. 83, 1987, s. 304–306; Z. Boda-Krężel, *Zespół do spraw kryteriów selekcji jednostek organizacyjnych podlegających szczególnemu nadzorowi archiwalnemu*, Archeion, t. 83, 1987, s. 306–307.

odmówić im zupełnie walorów merytorycznych – miały one charakter, obciążonych subiektywnym spojrzeniem autora, obrazów planów i osiągnięć państwowej służby archiwalnej. Takim tekstem jest artykuł Rafała Gerbera, który w tomie 19–20 „Archeionu” przedstawił cele i zadania polskiej służby archiwalnej⁹³. Podobnie można potraktować dwa wystąpienia Henryka Altmana poświęcone konieczności koncentracji źródeł archiwalnych do historii najnowszej⁹⁴ czy referat Leona Chajna wprowadzający uczestników w problematykę VI Archiwalnej Konferencji Metodycznej⁹⁵. Także niezaprzeczone walory źródłowe w podobnym sensie mają artykuły Tadeusza Walichnowskiego przygotowujące grunt pod dyskusję nad opracowywaną na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ustawą o narodowym zasobie archiwalnym⁹⁶.

Przedstawione powyżej drukowane materiały źródłowe – mimo iż jest to pokaźna grupa – nie mogą niestety pozwolić na udzielenie odpowiedzi na wszystkie pytania, które zdecydują o pełnym poznaniu problemu gromadzenia zasobu w polskich archiwach między 1945 i 1989 rokiem, stąd kwerendą źródłową muszą zostać objęte także archiwalia. W oczywisty sposób powinna ona objąć zasób Archiwum Akt Nowych, które w ramach sieci archiwów państwowych gromadzi materiały archiwalne wytworzone przez centralne instytucje państwa polskiego. Wśród nich szczególną uwagę powinny zwrócić zespoły tych władz, które nadzorowały działalność sieci archiwów państwowych w powojennej Polsce – Ministerstwa Oświaty, Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego⁹⁷. Niestety, akta ostatniego z wymie-

⁹³ R. Gerber, *Cele i zadania służby archiwalnej w Polsce*, Archeion, t. 19–20, 1951, s. 6–18.

⁹⁴ H. Altman, *O koncentrację źródeł archiwalnych do historii najnowszej*, Archeion, t. 36, 1962, s. 217–218; tenże, *Gromadzenie i kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego. Głos w dyskusji*, [w:] *Pamiętnik IX Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie w 1963 roku. Referaty i dyskusja*, Warszawa 1964, s. 345–356. W podobny sposób można potraktować artykuł Marii Bielińskiej, zob. M. Bielińska, *Stan i zadania archiwów wobec aktualnych potrzeb nauki historycznej*, Archeion, t. 26, 1956, s. 3–17, wygłoszony w Sekcji Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii na Jubileuszowym Zjeździe PTH w październiku 1956 roku.

⁹⁵ L. Chajn, *Rola i zadania państwowej służby archiwalnej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Archeion, t. 56, 1971, s. 17–23; także referat Henryka Altmana wprowadzający w obrady V Archiwalnej Konferencji Metodycznej, por. H. Altman, *W dziesięciolecie dekretu o archiwach państwowych*, Archeion, t. 37, 1962, s. 7–17.

⁹⁶ T. Walichnowski, *Aktualne zadania archiwów państwowych w Polsce*, Archeion, t. 65, 1977, s. 9–25; tenże, *Funkcje usługowe archiwów w rozwoju społeczno-gospodarczym i kulturalnym kraju*, Archeion, t. 68, 1979, s. 189–205.

⁹⁷ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Ministerstwo Oświaty w Warszawie [1944] 1945–1966 (powojenny Wydział Archiwów Państwowych do 1951 roku funkcjonował w ramach tego resortu); AAN, Ministerstwo Kultury i Sztuki w Warszawie 1945–1976 (NDAP podlegało temu ministerstwu w latach 1956–1958); AAN, Ministerstwo Szkolnic-

nionych resortów zamykają się już na 1968 roku, podczas gdy ministerstwo w tym kształcie działało do roku 1972. Nie ma także w ewidencji AAN akt wytworzonych przez sukcesorów Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego – działającego w latach 1972–1984 Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego z lat 1984–1987 oraz Ministerstwa Edukacji Narodowej działającego od roku 1987⁹⁸. W tych wszystkich wypadkach konieczne będzie podjęcie próby dotarcia do registratury funkcjonującego obecnie Ministerstwa Edukacji Narodowej, które, będąc sukcesorem kompetencji wspomnianych resortów, przejęło najprawdopodobniej ich akta. Kwerenda w aktach wspomnianych ministerstw może być tym bardziej interesująca, że były to resorty, w których koncentrowały się prace nad kształtem państwowej polityki naukowej. Z pewnością można więc w nich również liczyć na informacje, które ilustrować będą miejsce, jakie przewidywano dla archiwów państwowych gromadzących zasób w pewnym określonym kształcie, w systemie „państwowej” nauki lat 1945–1989.

Zespołem archiwalnym, który – przechowywany w zasobie warszawskiego Archiwum Akt Nowych – powinien zwrócić uwagę badacza poznającego mechanizmy gromadzenia zasobu w powojennych archiwach polskich, jest zespół wytworzony przez Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej⁹⁹. Oczywiście nawet dość szerokie traktowanie badań nad gromadzeniem zasobu nie powinno zmuszać do zapoznania się z prawie 62 tys. jednostek archiwalnych, które składają się na ten zespół. Niemniej jednak konieczne powinno być odnalezienie wśród nich wszystkich informacji dotyczących działalności Centralnego Archiwum KC PZPR i przejrzanie akt Wydziału Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz jego sukcesorów działających w ramach komitetu, wydziałów: Nauki i Kultury oraz Nauki i Oświaty, w których podejmowano istotne decyzje o kształcie polskiej powojennej nauki.

Drugim archiwum, które powinno zostać poddane dokładnej penetracji w poszukiwaniu informacji wiążących się z problematyką badań nad gromadzeniem zasobu przez polskie powojenne archiwa, jest Archi-

stwa Wyższego w Warszawie [1946–1949] 1950–1967 (NDAP podporządkowane było temu ministerstwu w okresie 1959–1966); AAN, Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego [1965] 1966–1968 (NDAP podlegała temu resortowi w latach 1967–1972); powołana w latach 1951–1956 Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych osiągnęła rangę urzędu centralnego i podlegała Prezesowi Rady Ministrów.

⁹⁸ Stwierdzenie to wynika z analizy zawartości bazy SEZAM, dostępnej w witrynie internetowej archiwów państwowych – *Baza danych SEZAM* [on-line]. [Dostęp 24 marca 2004 roku]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.archiwa.gov.pl/sezam/index.html>

⁹⁹ AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie [1905–1947] 1948–1990.

wum Polskiej Akademii Nauk. Na szczególną uwagę zasługuje w jego zasobie zespół otwarty, wytworzony przez samo archiwum, który bez wątplenia pozwoli dokładniej poznać mechanizmy działalności tej placówki w latach 1953–1989¹⁰⁰. Poza nim śladów pozwalających określić zadania archiwów w swoistej infrastrukturze nauki polskiej – analogicznie jak w zespołach resortów czy aktach PZPR – można spodziewać się wśród dokumentacji wytworzonej w trakcie przygotowań i obrad trzech kolejnych kongresów nauki polskiej, w zespołach Komisji Organizacyjnej PAN, jej Biura Prezydialnego czy Wydziału I Nauk Humanistycznych¹⁰¹. Z pewnością nie należy pomijać w kwerendzie bliższego przyjrzenia się zachowanym w zasobie Archiwum PAN spuściznom po wybitnych polskich archiwistach, którzy angażowali się w prace nad kształtem i zasadami działania sieci polskich archiwów, jak chociażby akt Aleksego Bachulskiego, Tadeusza Manteuffla, Adama Wolffa czy długoletniego dyrektora Archiwum PAN – Zygmunta Kolankowskiego¹⁰².

Mimo że materiały zachowane w przedstawionych powyżej zespołach archiwalnych mają istotne znaczenie dla poznania gromadzenia zasobu w polskich archiwach, to jednak wydaje się, że prowadząc tak zakrojone badania nie będzie można obejść się bez jeszcze jednej grupy akt. Są to dokumenty przechowywane w aktach bieżących instytucji zajmujących się gromadzeniem zasobu, przede wszystkim zaś registratura Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. O ile publikowane na łamach „Archeionu” materiały sprawozdawcze mogą zwrócić uwagę na pewne zjawiska, które związane były z gromadzeniem zasobu w polskich archiwach, to dopiero kwerenda w aktach wytworzonych przez główny urząd administrujący dziedziną archiwalną w Polsce po 1951 roku może pozwolić poznać te kwestie bardziej szczegółowo. Podobne znaczenie w odniesieniu do sieci archiwów wojskowych będzie mieć kwerenda w aktach własnych Centralnego Archiwum Wojskowego.

Kwerenda źródłowa w badaniach nad szeroko rozumianym gromadzeniem zasobu w polskich archiwach nie powinna pominąć także poznania informacji zachowanych w registraturach poszczególnych archiwów. Głębszego zastanowienia wymaga podjęcie decyzji, w jakim zakresie należy objąć nią archiwa państwowe, które i tak w większości utworzyły

---

¹⁰⁰ Archiwum Polskiej Akademii Nauk (dalej APAN), Archiwum Polskiej Akademii Nauki [1953] 1954–2002.

¹⁰¹ APAN, I Kongres Nauki Polskiej 1949–1951; APAN, II Kongres Nauki Polskiej 1971–1974; APAN, III Kongres Nauki Polskiej 1985–1986; APAN, Komisja Organizacyjna PAN [1947] 1951–1953; APAN, Biuro Prezydialne PAN [1952] 1953–1989; APAN, Wydział I Nauk Społecznych [1948] 1951–1992.

¹⁰² APAN, Aleksey Franciszek Bachulski 1893–1951; APAN, Tadeusz Manteuffel 1902–1970; APAN, Adam Wolff 1899–1984; APAN, Zygmunt Kolankowski 1913–1998.

w swoich zasobach zespoły archiwalne obejmujące dokumentację wytworzoną przez nie same¹⁰³. Możliwe, że informacje o charakterze syntetycznym dostępne w aktach NDAP pozwolą odnieść się i poznać dokładnie zarówno teoretyczne, jak i metodyczne aspekty gromadzenia zasobu oraz działania podejmowane w tym zakresie przez poszczególne archiwa państwowe. Możliwe jednak, że tak nie będzie. W tym wypadku o konieczności przeprowadzenia poszukiwań w aktach konkretnych archiwów powinien decydować stopień zachowania informacji o danym archiwum w materiałach wydziału i naczelnej dyrekcji. Tym nie mniej – bez względu na powyższą ewentualność – niezbędne wydaje się poznanie akt własnych tych placówek, które jak na przykład Archiwum Państwowe w Poznaniu czy Archiwum Akt Nowych w Warszawie, były szczególnie aktywne na polu organizacji systemu gromadzenia zasobu polskich archiwów.

Nieco inaczej wygląda problem podjęcia decyzji w sprawie wyboru poszczególnych archiwów wojskowych oraz archiwów instytucji naukowych. W ich przypadku kwerenda w zasobach CAW i APAN powinna w zupełności wystarczyć do odnalezienia najważniejszych materiałów źródłowych pozwalających poznać mechanizmy gromadzenia zasobu w tych dwóch sieciach – przede wszystkim w przeciwieństwie do sieci archiwów państwowych są one niezbyt rozległe, a poszczególne archiwa historyczne je tworzące są w zasadzie oddziałami CAW i APAN. Gdyby jednak pojawiła się konieczność odwiedzania także konkretnych archiwów – chociażby ze względu na braki w aktach obydwu archiwów centralnych, czy dla bliższego poznania relacji między tworzącymi obie sieci archiwami historycznymi i bieżącymi – nie powinno to być zadanie trudne.

Wydaje się, że dla pełnego poznania problematyki gromadzenia zasobu niezbędna będzie kwerenda przeprowadzona w aktach własnych wszystkich archiwów diecezji Kościoła rzymskokatolickiego oraz w wybranych archiwach domów zakonnych. W przeciwieństwie do sieci archiwów państwowych, wojskowych czy naukowych, sieci archiwów kościelnych jest siecią zdecentralizowaną, i choć istnieje centrum, które zdaje się animować teoretyczne i metodyczne ich poczynania na niwie archiwistyki – Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, to jednak z pewnością gromadzone w nim materiały nie pozwolą na zbadanie wszystkich kwestii związanych

---

¹⁰³ Np.: Archiwum Państwowe w Białymstoku, Archiwum Państwowe w Białymstoku 1953–1995; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Archiwum Państwowe w Bydgoszczy 1945–1983; Archiwum Państwowe w Częstochowie, Archiwum Państwowe w Częstochowie 1951–1993; Archiwum Państwowe w Gdańsku, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Gdańsku 1945–2002.

z gromadzeniem archiwów przez archiwa kościelne. Podobnie rzecz się ma z archiwami zakonów. Dla pełnej realizacji problemu badawczego niezbędne będzie poznanie mechanizmów gromadzenia zasobu przez archiwa zgromadzeń zarówno męskich, jak i żeńskich, bardziej lub mniej otwartych.

6. PODSUMOWANIE

Liczna literatura, szczegółowo traktująca zagadnienia wchodzące w zakres gromadzenia zasobu w archiwach polskich po II wojnie światowej oraz różnorodny – publikowany i niepublikowany – materiał źródłowy umożliwiają przeprowadzenie badań nad tak szeroko zarysowanym problemem. Niemniej jednak złożoność problematyki składającej się na obraz gromadzenia zasobu archiwów polskich w latach 1945–1989, rozumianego jako pewne zjawisko kulturalne, w połączeniu z obszerną listą publikacji i materiałów źródłowych, skłaniać powinny do rozważenia możliwości podzielenia prac badawczych na kilka etapów, kolejno poświęconych naświetleniu bardziej szczegółowych zagadnień – na przykład polityki kształtowania i rozmieszczenia zasobu – składających się na ten złożony obraz.

Jest oczywiste, że globalne podejście do gromadzenia zasobu w polskich archiwach przynieść może najlepsze rezultaty dla poznania w pełni tej interesującej problematyki. Jednak konieczność bardzo syntetycznego potraktowania obu najważniejszych zagadnień tworzących problematykę gromadzenia, wynikająca choćby z mimo wszystko zawsze ograniczonej objętości publikacji – miejsca prezentacji rezultatów badań – mogłaby doprowadzić do zbyt silnych dylematów, nakazujących na przykład mniej dogłębne przedstawienie niektórych zagadnień. Z kolei potraktowanie osobno kształtowania i rozmieszczenia zasobu w polskich archiwach w latach 1945–1989, w możliwie szerokim kontekście zmian w polskiej humanistyce, oddzielnie postrzeganej archiwistyki czy polityki państwa wobec nauki, nie powinno pociągnąć za sobą zbyt wielu negatywnych skutków. Tym bardziej że przedstawienie mechanizmów kształtowania zasobu bez skupienia choć odrobiny uwagi na jego rozmieszczeniu i odwrotnie, nie jest możliwe.

**COLLECTING IN POLISH ARCHIVES IN 1945-1989
RESEARCH PROBLEM AND BASIC LITERATURE SURVEY****SUMMARY**

It would appear that term "collecting" - generally used in Polish archive studies - has unambiguously attributed meaning and scope. Unfortunately, for the purposes of present paper indispensable turned out an attempt at specifying the subject and scope of holdings collection. It was assumed that this is one of five - beside storing, arrangement, description and making accessible - basic tasks of archives, which consist in replenishing the holdings with new materials. It is not accidental action; it must follow precisely defined rules. It becomes executable thanks to suitable shaping of increasing holdings and its territorial pertinence. Not always collecting is systematical operation - periodicity of replenishing the record of historical archive with new archival materials is in principle possible merely within the confines of archival network. Therefore, sometimes completing holdings of archives of historical character require purchasing archival materials being a private property or generated and kept by institutions that function beyond archival network.

Perceiving collecting record as scientific matter, one cannot consider it alone, separately from others tasks that archives face. Files were never collected without a serious reason and purpose. This remark should determine chronological studies on collecting records in Polish archives, for example in period 1945-1989 when archives permanently fulfilled - beside collecting - tasks of storing, arrangement, description and making accessible the holdings, and they functioned in the state of specific political system, of which totalitarian character could have also affected the aim of archives operating and their actual functioning. Controversial problem is whether to expand the scope of studies on collecting archival materials on all archive networks or to limit it to one selected network, for instance network of state archives, the most developed one and being a subject to beyond-archival interference.

Rich, although dealing with details of mentioned studies questions, literature alongside with diverse - published or not published - source material enable carrying out studies on widely interpreted collecting records in Polish archives in years 1945-1989. Nevertheless, complexity of discussed matter should induce to consider dividing studies into several stages, identifying in turn particular problems, for instance policy of formation and arrangement of collections. Dealing with them from as wide as possible point of view of changes in Polish humanities, separately perceived archive studies, state policy toward science should not bring any negative consequences.